

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
Кафедра міжнародного та європейського права

Серія «Навчально-методичні посібники»

Бехруз Х. Н., Грушко М. В., Мануїлова К. В.

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКИЙ АСПІРАНТСЬКИЙ СЕМІНАР

Навчально-методичний посібник

Видавництво
«Юридика»
2023

Рецензенти:

К. В. Громовенко – ректор Міжнародного гуманітарного університету, доктор юридичних наук, професор;

Т. В. Дракохруст – д.ю.н., доцент, професор кафедри міжнародного права та міграційної політики Західноукраїнського національного університету

Автори-укладачі:

Х. Н. Бехруз – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія» (Тема 1);

М. В. Грушко – доцентка кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія», кандидат юридичних наук, доцентка (Тема 2);

К. В. Мануїлова – доцентка кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія», кандидат юридичних наук, доцентка (Тема 3)

*Рекомендовано до друку Навчально-методичною радою
Національного університету «Одеська юридична академія»
(протокол № 2 від 19.12.2022 р.)*

Бехруз Х. Н.

Б55 Науково-дослідницький аспірантський семінар : навчально-методичний посібник / Х. Н. Бехруз, М. В. Грушко, К. В. Мануїлова. – Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. – 70 с. (Серія «Навчально-методичні посібники»).

ISBN 978-617-8263-07-2

У навчально-методичному посібнику викладено основні теоретичні питання науково-дослідницького аспірантського семінару, розкрито напрямки та основні етапи роботи над науковим дослідженням, особливості організації та реалізації спільних досліджень в складі дослідницьких груп, зміст наукового дослідження та його інформаційне забезпечення, теоретичні принципи і методологічні засади наукового дослідження, оформлення наукових досліджень, оприлюднення та апробація результатів наукових досліджень. Навчально-методичний посібник містить тестові завдання, що сприяють поглибленню знань, ефективному застосуванню методики. Посібник призначений для здобувачів вищої освіти за спеціальністю 293 «Міжнародне право» денної та заочної форми навчання закладів вищої освіти.

УДК 001.891:378.147.091.32:378.146-021.68(075.8)

ISBN 978-617-8263-07-2

© Бехруз Х. Н., Грушко М. В., Мануїлова К. В., 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	5
Тема 1 ВИБІР НАПРЯМУ ТА ОСНОВНІ ЕТАПИ РОБОТИ НАД НАУКОВИМ ДОСЛІДЖЕННЯМ. ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ СПІЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В СКЛАДІ ДОСЛІДНИЦЬКИХ ГРУП	8
1.1. Наукове дослідження: поняття, теми та дослідницькі напрями	8
1.2. Виокремлення предмета, об'єкта та завдання наукового дослідження	11
1.3. Збір та аналіз накопиченої інформації. Обґрунтування обраної теми для дослідницької роботи	13
Тема 2 НАУКОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ЙОГО ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ. ТЕОРЕТИЧНІ ПРИНЦИПИ І МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ	16
2.1. Інформаційне забезпечення наукового дослідження. Класифікація джерел наукової інформації	16
2.2. Принципи та методологія наукового дослідження. Їх загальна характеристика	18
2.3. Система та рівні методів наукового дослідження	20
Тема 3 ОФОРМЛЕННЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ. ОПРИЛЮДНЕННЯ ТА АПРОБАЦІЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯ	24
3.1. Письмове оформлення наукових досліджень	24
3.2. Особливості оформлення наукового відкриття як виду наукового дослідження	26
3.3. Оприлюднення та апробація результатів наукового дослідження	28

Тема 4 КАНДИДАТСЬКА ДИСЕРТАЦІЯ: ОСНОВНІ ВИМОГИ	32
4.1. Підготовка та оформлення кандидатської дисертації	32
4.2. Анотація. Вимоги до оформлення	33
4.3. Вимоги до кандидатської дисертації. Обсяг основного тексту для кандидатської дисертації	37
Тема 5 ІНФОРМАЦІЙНИЙ СУПРОВІД НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ	41
5.1. Бібліографічні та реферативні бази даних	41
5.2. Техніка роботи з науковою літературою	43
5.3. Порядок оформлення бібліографічного опису літератури та списку використаних джерел в процесі наукового дослідження	46
5.4. Наукометрична база даних	50
Тема 6 АСИСТЕНТСЬКА ПРАКТИКА	53
6.1. Зміст асистентської практики та її види	53
6.2. Мета та завдання асистентської практики	55
6.3. Організація проведення асистентської практики	55
6.4. Організація лекційних занять та їх структура	57
ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ ПОТОЧНОГО КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ	64
ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ	67
ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ	69

ВСТУП

Навчальна дисципліна «Науково-дослідницький аспірантський семінар» складена відповідно до місця та значення дисципліни за структурно-логічною схемою, передбаченою програмою підготовки фахівця за третім освітньо-науковим рівнем зі спеціальності «Міжнародне право», і охоплює всі змістовні теми, визначені анотацією для мінімальної кількості годин, передбачених освітньою програмою. Науково-дослідницький аспірантський семінар має на меті створення інноваційних методів, прийомів і форм навчання науково-дослідницької діяльності, що ведуть до розвитку інтелектуальних здібностей і творчого професійного мислення. Здійснення науково-дослідницької діяльності сприяє вдосконаленню професійної підготовки здобувачів вищої освіти шляхом засвоєння навичок науково-дослідної роботи.

Об'єктом вивчення навчальної дисципліни «Науково-дослідницького аспірантського семінару» є розвиток у здобувачів вищої освіти дослідницьких компетенцій та навичок, які вони зможуть реалізувати в індивідуальних та колективних наукових проєктах, у тому числі під час підготовки аспірантської роботи. Вироблення умінь і навичок у процесі виконання практичних робіт традиційного характеру здійснюється репродуктивним методом (за інструкціями, методичними вказівками тощо).

Предметом вивчення навчальної дисципліни «Науково-дослідницького аспірантського семінару» є форма науково-дослідницької роботи здобувачів вищої освіти, яка надає можливості гнучкої, інтерактивної взаємодії для підвищення ефективності та результативності науково-дослідної роботи. Науково-дослідницький семінар забезпечує методичну підтримку здобувачів вищої освіти у підготовці та написанні наукових доповідей, статей, формуванні дослідницьких умінь і професійних компетенцій, а також досвіду самостійної наукової діяльності, яка є однією з основних форм навчання, що надає можливість здобувачам вищої освіти взаємодіяти з провідними вченими з наукових проблем професійної освіти.

Дисципліна «Науково-дослідницький аспірантський семінар» належить до основних дисциплін у процесі підготовки фахівця за спеціальністю «міжнародне право» за третім освітньо-науковим рівнем.

Основними завданнями вивчення дисципліни є набуття здобувачами вищої освіти (аспірантами) з вибором напрямку та основними етапами роботи над науковими дослідженнями, особливостями організації та виконання спільних досліджень у складі наукових груп, інформаційно-методичним посібником, зосереджує увагу на науковому дослідженні та його інформаційному забезпеченні, на теоретичних засадах і методологічних засадах наукового дослідження, на проектуванні наукового дослідження, публікації та затвердженні результатів наукового дослідження.

За результатами вивчення дисципліни аспіранти повинні знати:

- існуючі методи досліджень, в тому числі методи збору даних і їх теоретичного осмислення;
- способи і прийоми отримання нових знань і умінь, включаючи нові галузі знань, безпосередньо не пов'язаних зі сферою діяльності;
- спеціальну термінологію, яка використовується в іноземних мовах, для професійного спілкування в сфері діяльності;
- способи подання наукових досягнень і методи презентації наукових результатів із залученням сучасних технічних засобів;
- результати новітніх досліджень, одержаних вітчизняними та зарубіжними дослідниками і опублікованих у провідних фахових журналах з теми дослідження;
- теоретичні та методологічні основи проведення наукових досліджень;
- методологію підготовки матеріалів для оцінки заходів в області державного управління та прийняття стратегічних рішень уміти:
- використовувати загальнонаукові методи дослідження, проводити збір і аналіз даних;
- розширювати і використовувати в практичній діяльності нові знання і вміння, включаючи нові галузі знань, безпосередньо не пов'язаних зі сферою діяльності, користуватися іноземними мовами як засобом професійного спілкування;

– представляти наукові досягнення і використовувати для цих цілей сучасні технології;

– узагальнювати наявні результати новітніх досліджень, одержаних вітчизняними та зарубіжними дослідниками, виявляти перспективні напрямки, складати програму досліджень;

– узагальнювати і представляти результати досліджень у вигляді статей або доповідей;

– здійснювати пошук літератури та інших джерел інформації, відповідно до поставленого дослідницького завдання;

– організовувати дослідження і аналіз інформації з виходом на позитивні теоретичні і практичні результати та наукову новизну.

Вивчення дисципліни спрямоване на формування у майбутніх спеціалістів умінь і навичок, необхідних для всебічного застосування та є розвитком здатності самостійно здійснювати науково-дослідницьку діяльність. Основними реальними результатами діяльності здобувачів вищої освіти є написання та успішний захист дисертації, яка відображає специфіку наукової роботи.

Тема 1

ВИБІР НАПРЯМУ ТА ОСНОВНІ ЕТАПИ РОБОТИ НАД НАУКОВИМ ДОСЛІДЖЕННЯМ. ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ СПІЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В СКЛАДІ ДОСЛІДНИЦЬКИХ ГРУП

Лекційні питання

1. Наукове дослідження: поняття, теми та дослідницькі напрями.
2. Виокремлення предмета, об'єкта та завдання наукового дослідження.
3. Збір та аналіз накопиченої інформації. Обґрунтування обраної теми для дослідницької роботи.

1.1. Наукове дослідження: поняття, теми та дослідницькі напрями

Характеризуючи науку як певне явище варто зосередити увагу на її багатогранності. Ця ознака ускладнює процес визначення остаточної дефініції. Однак незважаючи на це існують два основні визначення терміну «наука». По-перше, її можна визначити як певну пізнавальну діяльність людини, основна мета якої – створення і дослідження об'єктивних, системно організованих знань про усе, що її оточує. По-друге, наука є соціальним інститутом, завданням якого є забезпечення повного функціонування наукової пізнавальної діяльності людини.

Розглядаючи науку як соціальний інститут її можна поділити на основні напрямки: академічна, галузева та наукова, розвиток якої відбувається у вищих навчальних закладах.

Основним науково-дослідницьким інститутом в сучасній Україні виступає Національна академія наук України. У своїй структурі Академія має інститути, що виконують вирішальні дослідження,

які виступають рішенням головних проблем природничих, технічних і суспільних наук. Порівнюючи академічні та галузеві науково-дослідні інститути, варто зазначити, що останні займаються саме прикладними дослідженнями. Метою таких досліджень є розроблення новітніх технологій, вдосконалення старих і створення нових зразків техніки для відповідних галузей виробництва.

Вищі навчальні заклади України займають важливе місце в розвитку сучасної науки, адже вони є осередком одночасно як фундаментальних, так і прикладних досліджень. Щодо прикладних досліджень і технічних розробок, то вони ведуться також у лабораторіях і підрозділах окремих підприємств, у певних галузевих дослідно-конструкторських та проектних організаціях.

Особливе місце в науці відведено науковим дослідженням. Як правило, **наукове дослідження** – це особлива форма процесу пізнання, певне систематизоване вивчення об'єктів, процесів чи явищ, що мають конкретно визначену мету, а також отримання, оформлення і використання відповідно отриманих результатів на практиці. Для вдалого результату будь-яке наукове дослідження повинно мати предмет і об'єкт, які є вирішальними для визначення області дослідження.

Особливістю науки як певного розумового процесу є пошук і доведення істини наукових знань. Відповідно метою виступає отримання нових знань, фіксування та подальше опрацювання на практиці. Через те, що наука не обмежена певними процесами виробництва і відповідним освоєнням оточуючого світу, вона лише у певній мірі досліджує наявні форми практичного освоєння об'єктів людством. На цьому етапі найважливіше місце займає практика, яка саме і перевіряє істинність наявних знань.

Напрямок наукових досліджень – сфера відповідних наукових досліджень певного наукового колективу, що спрямовується на вивчення і дослідження фундаментальних, теоретичних і експериментальних завдань у конкретній галузі науки. Таким чином можна зробити висновок, що напрям дослідження визначається галуззю науки і конкретизується на основі вивчених виробничих потреб суспільства і стану досліджень, що вже існують.

Станом на сьогодні існують юридичні, технічні, біологічні, соціальні, економічні напрями, що мають подальшу деталізацію. Науковий напрям як комплексне явище має свою власну структуру: комплексні проблеми, проблеми, теми і питання.

Для більш досконалого результату дослідницької роботи її слід починати з вибору проблеми або іншими словами – з теми дослідження.

Наукова проблема – це коло питань, що потребують наукового вирішення. Тобто її можна визначити як сукупність нових аргументованих теоретичних або практичних питань, які суперечать ustalеним знанням у конкретній науці. Саме такі проблеми потребують вирішення за допомогою наукових досліджень.

Тема дослідження – це певна методологічна характеристика дослідження. У ній зображена наукова проблема в характерних для неї ознаках і спостерігаються певні межі, за які не повинна виходити наукова діяльність людини.

Ефективність проведення наукового дослідження, на наш погляд, залежить від коректного і чіткого формулювання його теми. Адже саме вона є втіленням основного напрямку роботи і містить поєднання нового і старого.

Процес формування теми є комплексним явищем і включає такі рівні: вибір теми, обґрунтування, уточнення теми, конкретизація та затвердження. Усе це породжує успішне дослідження в майбутньому.

Актуальність. Актуальність дослідницької роботи полягає в тому, що її завданням є розв'язання конкретних і суспільно корисних завдань, які володіють ознаками важливості і корисності для певного напрямку науки. Базою актуальності виступає вивчення спеціальних періодичних видань, процесів виробництва, участь у конференціях та наукових заходах.

Рівень інтересу до проблеми. На нашу думку, перспективність дослідження буде більш передбачуваною у разі застосування елементарних наукометричних досліджень. Наукометрію можна визначити як науку, яка вивчає еволюцію науки крізь призму обробки наукової інформації. Оскільки наука – це одержання нової інформації в результаті наукової діяльності людства. В основі таких

досліджень можуть лежати аналіз науково-технічних періодичних видань, що стосуються конкретної проблеми.

Попередній теоретичний та інженерний розрахунки. На початку будь-якого дослідження є необхідним вивчити теоретичні аспекти певної наукової проблеми і проведення попередніх теоретичних розрахунків у тому разі, якщо це можливо. Важливість цього полягає в тому, що це допомагає виявити ті елементи проблеми, які є недостатньо вирішені і таким чином скласти подальший план роботи.

Матеріальна база. Наступним кроком після формулювання теми є формування певної матеріальної бази, яка є необхідна для виконання роботи. Для проведення багатьох досліджень необхідним є певний інструментарій, сучасні електронні прилади та обладнання, яке зазвичай коштує дуже дорого. Для зменшення витрат можливе виконання дослідження на застарілому обладнанні, але таке дослідження не є ефективним через зниження достовірності результатів.

Точність вимірювань. Точність вимірювання прямо пропорційна межах використання результатів.

Терміни виконання. Правильно встановлений термін дослідження має прямий вплив на актуальність дослідження. Адже зволікання часом може призвести до того, що схожий результат буде отриманий іншою дослідницькою групою і таким чином наукова проблема вже буде вирішена.

Зацікавлені особи. Для більш швидкого вирішення певної наукової проблеми необхідно визначити коло осіб, які є у ній зацікавлені. Це пояснюється тим, що таких осіб можна залучити до вирішення поставленого питання шляхом делегування певних завдань.

1.2. Виокремлення предмета, об'єкта та завдання наукового дослідження

Кожне наукове дослідження після обрання теми починається з досконалого вивчення наукової інформації.

Вирішальним чинником в науковій роботі є унікальність дослідника. Кожна сторінка дослідження повинна бути просякнута думками автора, детально проаналізована і збігатися із заданою метою.

Відповідно, **мета дослідження** – це встановлена кінцева ціль, кінцевий результат, яким оформлюється все дослідження.

Наполегливість та систематичність також мають вагомий вплив на успішність дослідження. Адже досліджуючи комплексний науковий текст не відразу можливо прийти до певного логічного висновку і тим паче наблизитись до результату. Тому дослідникам зазвичай доводиться прикладати чимало зусиль для того, щоб добитись повного розуміння викладеної інформації.

Об'єкт дослідження – це процес або явище, що лежить в основі наукової проблеми і обирається для вивчення.

Предмет дослідження – явище або процес, що обмежуються об'єктом та розглядається як його структурна одиниця.

Об'єкт і предмет дослідження, виступаючи категоріями певного наукового процесу взаємодіють один з одним, як загальне і часткове. В об'єкті виділяється його частина, яка є предметом дослідження.

Під час виконання наукового дослідження почесне місце займає науковий керівник. Його задача полягає в настанові науковця в правильну наукову напрямку, допомогти розібратися з великим об'ємом наявної первинної і вторинної інформації, допомагає сортувати наявні джерела та не гаяти час на другорядні.

Щодо **завдань дослідження**, варто наголосити на їх кількості. Зазвичай вона варіюється від трьох до восьми.

Завдання можна визначити як головні кроки будь-якого наукового дослідження. Вони є похідними від основної мети і спрямовані на її швидке досягнення. Важливе значення має коректне формулювання завдання. Використання таких дієслів як «вивчення», «ознайомлення», «дослідження» є недоречним і це пояснюється тим, що таке формулювання не відображає кінцевий результат.

Типові завдання можна поділити на такі види:

Фізичне завдання полягає в виявленні певних закономірностей механічних, електричних, хімічних та інших явищ, які мають вплив на такі явища як якість технологічних процесів, витрати, матеріали.

Завдання з ідентифікації (опису) знаходить своє відображення в математичному описі причинно-наслідкових зв'язків між

вхідними та вихідними характеристиками різноманітних процесів, що підлягають дослідженню.

Завдання з оптимізації – це знаходження задовільного співвідношення вхідних даних для реалізації заданих вимог до процедури.

Пошукове завдання можна визначити як пошук найефективнішого шляху, що має наслідком задоволення вимог, які виникають у процесі.

Виробничі завдання полягають у використанні новітніх конструкцій певного обладнання, а також у знаходженні оптимальних ремонтних рішень під час експлуатації обладнання.

Наукові дослідження також підлягають класифікації задля їх кращого розуміння:

Фундаментальні дослідження – це дослідження, що спрямовуються на розв'язання поставлених завдань, що дають змогу відкрити нові явища і певні помітні закономірності під час здійснення наукових процесів.

Пошукові дослідження – це дослідження, що полягають у знаходженні задовільних шляхів і методів для створення нових технологій і технік, а також нових способів, що виявляються в результаті дослідження.

Прикладні дослідження – це дослідження, що мають на меті вирішення завдань, що забезпечують ідентифікацію та оптимізацію поставленої початкової мети.

1.3. Збір та аналіз накопиченої інформації. Обґрунтування обраної теми для дослідницької роботи

Успішність наукового дослідження прямо пропорційна правильному підбору наукової періодичної літератури, що лежить в його основі. Таким чином, інформаційний пошук – це виявлення, сортування та аналізування статей за певними кваліфікуючими ознаками.

Значущість цього етапу полягає в тому, що без якісного інформаційного базису є неможливим проведення будь-якого наукового дослідження. Однак в цьому процесі важливим показником є швидкість та оперативність, адже будь-яка інформація володіє такою ознакою як старіння і втрата актуальності.

Наукова діяльність кожного суб'єкта має свої особливості. Наприклад, у науковій діяльності здобувача вищої освіти вирішальне значення відіграє навчальний план, а саме перелік навчальних дисциплін, що лежать в основі освітньо-наукових програм.

Будь-який пошук інформації можна умовно поділити на два етапи:

– *перший етап* – це визначення теми, що лежить в основі пошуку і складання списку джерел інформації;

– *другий етап* – пошук самих джерел для безпосереднього їх читання (перегляду) і вилучення потрібної інформації.

Такий пошук інформації є **комплексною і повною діяльністю**.

Досить часто для того, щоб трішки спростити процес навчання здобувачі вищої освіти під час навчання та підготовки використовують запропонований викладачем список джерел. Це є приклад **часткового пошуку**.

Джерела за такими критеріями як зміст і характер подання можна поділити на дві групи:

• **документальні**, тобто ті, що висвітлюють конкретну тему і дають відповідь на конкретне питання: монографії, підручники, наукові періодичні видання;

• **бібліографічні** – це певні списки, огляди монографій, підручників, наукових статей та інших документальних джерел.

Для більшої зручності процесу пошуку інформації зазвичай використовуються загальнодержавні бібліотеки. Бібліотечні каталоги та картотеки можуть існувати у двох формах: традиційна – карткова та електронна, яка ще називається комп'ютерна.

Питання до практичного заняття:

1. Роль науки в науковому дослідженні.
2. Поняття, мета і завдання наукового дослідження.
3. Типологізація наукових досліджень.
4. Структура наукового дослідження.
5. Етапи науково-дослідної роботи.
6. Роль джерел у ефективності наукового дослідження.

Питання для самостійного опрацювання:

1. Поясніть сутність процесу пізнання.
2. Назвіть і охарактеризуйте рівні та форми пізнання.
3. Яка мета наукових досліджень?
4. Які типи завдань можна розв'язувати під час виконання наукового дослідження?
5. Яку роль виконують правильно підібрані джерела для кращого виконання наукового дослідження?

Теми рефератів:

1. Економічне обґрунтування вибору наукової теми.
2. Польові експедиційні наукові дослідження та їх етапи.
3. Сутність експерименту, загальні вимоги до проведення.

Список використаної літератури

1. Важинський С.Е., Щербак Т.І. Методика та організація наукових досліджень : навч. посіб. Суми : СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2019. 260 с.
2. Гуроров О.І. Методологія та організація наукових досліджень : навч. посібник / О.І. Гуроров; Харк. нац. аграр. ун-т ім. В.В. Докучаєва. Х. : ХНАУ, 2020. 272 с.
3. Дробиш Л.В., Карпенко Ю.В. Дослідницька діяльність студентів як засіб якісної підготовки фахівців. URL: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/32246/1/361-635-636.pdf>
4. Кислий В.М. Організація наукових досліджень : навчальний посібник / В.М. Кислий. Суми : Університетська книга, 2018. 224 с.
5. Чорновол-Ткаченко О.О. Науково-дослідницька діяльність студентів у ВНЗ України: зміст та завдання. URL: <http://dspace.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/4930/2/O.O.%20Chornovol-Tkechanko.pdf>
6. Dissertation 2019–2020 Weekly Planner: For Higher Education Students To Plan, Write and Finish Their Thesis Proposal and Methods. MSquared Designs, 2018. 100 p.
7. Locke L.F., Spirduso W.W., Silverman S.J. Proposals That Work. A Guide for Planning Dissertationes and Grant Proposals / Lawrence F. Locke, Waneen W. Spirduso, Stephen Silverman. 6th Edition. Sage Publications, 2019. 408 p.

Тема 2

НАУКОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ЙОГО ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ. ТЕОРЕТИЧНІ ПРИНЦИПИ І МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Лекційні питання

1. Інформаційне забезпечення наукового дослідження. Класифікація джерел наукової інформації.
2. Принципи та методологія наукового дослідження. Їх загальна характеристика.
3. Система та рівні методів наукового дослідження.

2.1. Інформаційне забезпечення наукового дослідження. Класифікація джерел наукової інформації

Перш ніж розпочати наукове дослідження, слід звернути свою увагу на джерела інформації. Вони характеризують об'єктну галузь, окреслюють предмет та об'єкт наукового дослідження. Саме тому дослідник повинен мати повне уявлення щодо системи інформаційного забезпечення його дослідницької роботи та кола джерел, які розкривають суть дослідницької теми. Достатній рівень інформаційної культури дослідника допоможе виявити більше джерел, які є носіями знання про об'єкт наукового дослідження. Розкриваючи ширше зміст рівня інформаційної культури, слід зазначити, що досліднику необхідно: володіти знаннями; розуміти роль теми в суспільстві та наукових дослідженнях; вміти здійснювати пошук, відбір та оцінку інформації; вміти здійснювати аналітико-синтетичну обробку; накопичувати, систематизувати, а також грамотно її використовувати.

До критеріїв якості наукової інформації слід віднести: цінність, надійність, достовірність, цільове призначення, повнота (достатність), періодичність, швидко дієвість, спосіб і форма подання. Характерними рисами наукової інформації є її логічна завершеність, може передаватися в часі та просторі, повинна використовуватись у суспільній практиці. Саме сукупність наукових документів визначає поняття науково-технічної літератури. Цими джерелами можуть бути наукові звіти, документи, електронні записи, бази даних, а також різні пошукові системи.

Документи, залежно від способу надання інформації можна поділити на текстові, графічні, аудіовізуальні тощо. До текстових документів відносять книги, журнали та звіти. Графічними документами є креслення, схеми, діаграми. Щодо аудіовізуальних документів, то до них відносять звукозаписи, кіно, відеофільми.

За іншим критерієм класифікації документи поділяють на первинні й вторинні. До первинних відносять ті документи, які містять безпосередні результати наукових досліджень і розробок, нові наукові дані або нове осмислення відомих ідей і фактів. До вторинних відносять документи, які є результатами аналітично-синтетичного й логічного опрацювання одного чи декількох первинних документів або відомостей про них.

У свою чергу первинні та вторинні документи можна поділити на опубліковані та неопубліковані видання. Опублікованими виданнями є книги (неперіодичні текстові видання обсягом понад 48 с.) та брошури. Вони можуть бути поділені на наукові, навчальні, офіційно-документальні, науково-популярні теми, а також можуть поділятися за науковими галузями чи дисциплінами. Окреме місце займають монографії, які становлять всебічне дослідження однієї проблеми або теми і належать одному або декільком авторам.

До неопублікованих документів відносять реєстраційні й інформаційні карти, облікові листки дисертацій, покажчики депонованих рукописів і перекладів, інформаційні реклами.

Окремим джерелом наукової інформації є бібліографічні видання, до яких входить:

- сигнальна інформація;

- реферативні журнали;
- експрес-інформація, огляди, друковані картки.

Повний бібліографічний опис джерел інформації міститься в друкованій бібліографічній картці. Допомогою дослідникові може слугувати сигнальна інформація, яка орієнтує щодо змісту наукового документа та включає в себе титульний лист, зміст, анотацію та заголовки. Ще одним орієнтиром, який допоможе досліднику є релевантна інформація, що міститься у тексті в примітках, авторських поясненнях. Її метою є уточнення та тлумачення певної інформації. Також даними про використання дослідником літературних джерел, назва його праці, місця видання, видавництво, рік видання є бібліографічна інформація такого джерела.

Для здобуття належної інформації видаються підручники та навчальні посібники. Вони відносяться до неперіодичних видань та містять систематизовані відомості наукового й прикладного характеру, які викладаються у зручній для засвоєння формі.

Спеціальними видами технічного видання є нормативно-технічна документація. Вона регламентує науково-технічний рівень і якість випущеної продукції (стандарти, інструкції, типові положення, методичні вказівки тощо).

На сьогодні створюються та надаються бази даних для користування читачам. До них належать: усі головні бібліотеки України, обласні універсальні наукові бібліотеки та переважна більшість міських центральних бібліотек. Використовуючи ці джерела дослідник може знайти актуальну інформацію та значно підвищити рівень своєї наукової роботи.

2.2. Принципи та методологія наукового дослідження. Їх загальна характеристика

Наукове пізнання під час свого розвитку не тільки розширює коло для розв'язання теоретичних та практичних задач, але й посилює увагу до принципів та методів наукового дослідження. Саме від вихідної теоретичної позиції, від принципового підходу до постановки проблеми й визначення шляху дослідницького пошуку

безпосередньо буде залежати одержання необхідного результату. Наука за допомогою різних підходів пізнає навколишній світ, які в свою чергу включають в себе методи та принципи дослідження.

Під поняттям метод розуміють досягнення поставленої мети певним способом, включаючи в себе об'єктивні та суб'єктивні аспекти пізнання. Загалом, метод є об'єктивним, адже в ньому відображається дійсність та її взаємозв'язки. Деякі вчені вважають, що метод є суб'єктивним. Він є знаряддям думки дослідника, а також включає в себе його суб'єктивні особливості. Також Г.І. Рузавін сформував таке поняття методу пізнання: «метод пізнання, або метод дослідження – це деяка специфічна процедура, що складається з певних дій або операцій, за допомогою яких здобувається й обґрунтовується нове знання в науці». Деякі вчені вважають, що метод дослідження – це спосіб вирішення науково-технічних завдань; інструмент для розуміння глибини дослідницьких об'єктів.

Отже, поняття методу включає як програму побудови, так і практичне застосування теорії.

За загальноприйнятим підходом класифікації методів виділяють такі:

- загальні – поширюються на всі галузі науки і на всі етапи дослідження;
- загальнонаукові – придатні для використання у всіх галузях науки;
- часткові – поширюються на певні науки;
- спеціальні – є характерними для однієї специфічної науки.

Така класифікація є умовною, оскільки в процесі розвитку пізнання науковий метод може переходити з однієї категорії в іншу.

У науковій теорії під терміном принцип розуміють абстрактне визначення ідеї, або початкова форма систематизації. Вихідними положеннями наукової теорії є аксіоми (постулати). Саме поняття аксіома означає положення, яке береться за основу в певній теорії та з якого формують усі наступні висновки за попередньо фіксованими правилами.

Виділяють три основні принципи пізнання в сучасній науці:

- принцип відповідності;

- принцип детермінізму;
- принцип додатковості.

Під принципом відповідності розуміють наступність наукових теорій. Для розвитку науки нові теоретичні знання є корисними, але наука може перестати бути цілісною, якщо ці знання не будуть у співвідношенні з минулими.

У сучасному розумінні принцип детермінізму означає наявність різних об'єктивно існуючих форм взаємопов'язаних явищ, більшість з яких виражаються у співвідношеннях, що не мають причинного характеру, тобто не має прямого моменту породження одного іншим.

Що стосується принципу додатковості, то під ним розуміють цілісність явища, яке вимагає застосовувати в пізнанні поняття взаємовиключних «додаткових» класів. За допомогою цього принципу формується рівнозначність між класами понять, а також комплексно описуються спірні моменти в різних сферах пізнання.

2.3. Система та рівні методів наукового дослідження

За допомогою історично вироблених засобів, принципів та методів реалізується цілеспрямована діяльність з формування й розвитку наукового пізнання. Саме роль методів є важливою у науковому дослідженні. Англійський філософ Френсіс Бекон підкреслив велике значення методу та порівняв його «з ліхтарем, який освітлює мандрівникові шлях у темряві».

Залежно від певних ознак, методи дослідження можна класифікувати за:

- рівнем пізнання – поділяють на емпіричні та теоретичні;
- точністю припущень – виділяють детерміністичні й стохастичні, або ймовірно-статистичні;
- функціями, які здійснюються у процесі пізнання розмежовують на методи систематизації, пояснення й прогнозування;
- конкретною областю дослідження – фізичні, біологічні, соціальні, технічні тощо.

Загалом методи пізнання можна поділити на загальнонаукові (вважаються методами як емпіричного, так і теоретичного

дослідження) та спеціальні (використовуються в конкретній галузі науки).

Під поняттям загальнонаукових методів розуміють систему принципів та прийомів, які носять загальний, універсальний характер. Вони є абстрактними, можуть використовуватись в усіх чи деяких науках, враховуючи особливості конкретних об'єктів дослідження.

Основні загальнонаукові методи пізнання можна поділити на:

- **спостереження** являє собою безпосереднє вивчення предметів і явищ за допомогою органів чуття, при цьому дослідник не втручається в процес;

- **порівняння** – це виокремлення відмінностей в об'єктах матеріального світу або знаходження в них спільних ознак за допомогою органів чуття чи спеціальних пристроїв;

- **підрахунок** – це виокремлення певного числа, яке буде характеризувати кількісне співвідношення однорідних об'єктів або їх параметрів;

- **експеримент** – результатом цього процесу є перевірка істинності гіпотез або виявлення закономірності об'єктивного світу. Під час проведення експерименту дослідник з метою пізнання, втручається в процес, який він сам й вивчає;

- **узагальнення** – визначення загального поняття, в якому відображається головне або основне, що характеризує об'єкти певного класу. Це засіб для утворення нових наукових понять, формулювання законів і теорій;

- **абстрагування** – це процес відмежування уваги дослідника в думках від несуттєвих властивостей, зв'язків, відношень предметів та зосередження уваги на тому, що цікавить його;

- **аналіз** – метод пізнання, за допомогою якого предмет дослідження поділяється на окремі складові частини. Саме тому, аналіз є основою аналітичного методу дослідження;

- **синтез** – це поєднання в єдине ціле окремих сторін предмета пізнання. Аналіз і синтез є взаємопов'язаними методами, а також вони уособлюють єдність протилежностей.

Також в методології деяких наук виділяють спеціальні методи дослідження, до яких відносять: морфологічний аналіз, синектика,

метод Монте-Карло, метод найменших квадратів, тестування, моніторинг і т. д.

Наукові дослідження в процесі розвитку проходять два рівня: перший – емпіричний; другий – теоретичний.

На емпіричному рівні віддається перевага більш чуттєвому пізнанню, аніж раціональному моменту, який буде мати лише підпорядковане значення. Саме тому, на цьому рівні, об'єкт буде розглядатись в залежності від зовнішніх зв'язків та проявів. Характерними ознаками емпіричного рівня є узагальнення, їх первинний опис та систематизація.

Щодо характерних особливостей теоретичного рівня, то до них можна віднести більш детальний аналіз фактів, досліджуваних явищ, а також пізнання та формулювання законів.

Методи як емпіричного, так і теоретичного рівнів лаконічно взаємопов'язують та взаємодоповнюють один одного у єдиній структурі наукового пізнання. Все, що спочатку відносилось до емпіричного, згодом може перейти до теоретичного, та навпаки з теоретичного – до емпіричного, на більш високий етап розвитку.

Питання до практичного заняття:

1. Поняття та види наукових досліджень, основи наукових досліджень.
2. Види напрямків наукових досліджень.
3. Принципи наукового дослідження та їх загальна характеристика.
4. Методологія наукових досліджень.
5. Система та класифікація наукових досліджень.
6. Проблематика наукових досліджень.

Питання для самостійного опрацювання:

1. Які бувають критерії якості наукової інформації?
2. Назвіть загальнонаукові принципи дослідження та їх види.
3. Назвіть загальнонаукові методи дослідження.
4. Перелічіть методи емпіричного і теоретичного пізнання.
5. Назвіть і охарактеризуйте рівні методів наукових досліджень.

Теми рефератів:

1. Класифікація інформації.
2. Інформаційне забезпечення науки.
3. Тезаурусне підґрунтя інформаційно-інтелектуального забезпечення наукових досліджень.

Список використаної літератури:

1. Вазинський С.Е., Щербак Т.І. Методика та організація наукових досліджень : навч. посіб. Суми : СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2018. 260 с.
2. Грабченко А.І. Методи наукових досліджень : навч. посібник / А.І. Грабченко, В.О. Федорович, Я.М. Гаращенко. Х. : НТУ «ХПІ», 2020. 142 с.
3. Дробіш Л.В., Карпенко Ю.В. Дослідницька діяльність студентів як засіб якісної підготовки фахівців. URL: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/32246/1/361-635-636.pdf>
4. Малік М.Й. Методичні підходи до формування тем дипломних і магістерських робіт, кандидатських і докторських дисертацій / М.Й. Малік, М.Ф. Кропивко, В.В. Лавринович, К.К. Пішеніна. *Економіка АПК*. 2021. № 10. С. 129–132.
5. Конверський А.Є. Основи методології та організації наукових досліджень : навч. посібник / за ред. А.Є. Конверського. К. : Центр навч. л-ри, 2019. 352 с.
6. Чорновол-Ткаченко О.О. Науково-дослідницька діяльність студентів у ВНЗ України: зміст та завдання. URL: <http://dspace.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/4930/2/O.O.%20Chornovol-Tkchanko.pdf>
7. Turabian K.L. A Manual for Writers of Research Papers, Theses, and Dissertations: Chicago Style for Students and Researchers / Kate L. Turabian. 7th Edition. Chicago, London : University of Chicago Press, 2022. 470 p.

Тема 3

ОФОРМЛЕННЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ. ОПРИЛЮДНЕННЯ ТА АПРОБАЦІЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯ

Лекційні питання

1. Письмове оформлення наукових досліджень.
2. Особливості оформлення наукового відкриття як виду наукового дослідження.
3. Оприлюднення та апробація результатів наукового дослідження.

3.1. Письмове оформлення наукових досліджень

Під час процесу оформлення результатів наукового дослідження, дослідник повинен мати певні знання та дотримуватись вимог, що стосуються звіту чи наукового рукопису. Важливими особливостями є систематичність, послідовність та чіткість викладу матеріалу. Рукопис повинен містити чітку назву, яка б розкривала головну ідею та конкретність дослідження.

Для полегшення читання та засвоєння змісту тексту, його потрібно розділити на абзаци. Не треба в рукописі використовувати розтягнуті фрази. Також у тексті слід уникнути тавтології та не слід поспішати робити перехід до нової думки, доки початкова думка не буде мати повне закінчення.

Щоб привернути увагу читача та полегшити розуміння змісту не варто забагато використовувати в рукописі цифр, цитат та ілюстрацій. Хоча з іншого боку, повна відмова від їх використання не є правильним, адже саме так читач перевірить результати свого дослідження. Такий допоміжний матеріал слід оформити в якості додатку. Якщо в звіті є цитування, то воно має містити посилання на джерело.

Під час написання доповіді, звіту, дисертації чи статті необхідно дотримуватись наступного плану.

На титульному листі потрібно зазначити такі відомості: назву звіту; повне ім'я, по-батькові та прізвище автора (авторів) в називному відмінку; посаду; назву закладу та місто, де було виконано роботу; прізвище, посаду та звання наукового керівника.

Наступним йде зміст, який розкриває структуру роботи, її розділи та параграфи з позначенням сторінок, на яких вони починаються. Не обов'язковою умовою є те, що зміст повинен розташовуватись на початку змісту. Дехто його подають в самому кінці тексту.

Після змісту йде «Вступ», в якому розкривається коло проблем та постає основна задача дослідження. На початку вступу зазначається актуальність проблеми, мета дослідження, а також наукова та практична цінність роботи.

Далі за «Вступом» надається стислий огляд літератури, який використовувався під час дослідження.

Після того, як було надано стисло літературу, ми переходимо до основного змісту. Наприклад, тут можуть бути такі розділи: «Експериментальна частина», «Обговорення результатів дослідження» та ін. Викладення методики експерименту, експериментальні дані у вигляді цифрових таблиць, графіків, схем та діаграм можуть бути застосовані в цих розділах. Всі дані, які є складовою тексту повинні мати номер та назву, які застосовуються для всієї роботи чи окремої її глави. Щодо таблиці, то вона повинна містити такі запитання як «Що?», «Де?», «Коли?», «Звідки?».

Наприклад, в розділі «Обговорення отриманих результатів» дослідник розкриває отримані дані, які пояснюються на основі якоїсь певної теорії, або можуть висуватись нові положення такої теорії. Після всіх глав (розділів) коротко описується «Висновок» у вигляді сформульованих та пронумерованих тезисів. При написанні «Висновків» не слід писати про те, що робилось в даному дослідженні чи про те, що було зазначено в основному змісті, проте краще підсумувати основні результати роботи.

Кінцевою частиною роботи є «Заключення» та «Список використаної літератури». Саме в «Заключенні» надаються найбільш

суттєві положення, підсумовується вищезазначене, а також постають питання, які будуть вимагати подальшого дослідження. Для правильного написання тексту, «Заключення» не повинно містити ту інформацію, яка була викладена у «Висновках».

Що стосується «Списку використаних джерел», то варто зазначити, що його необхідно описати відповідно ДСТУ: вони повинні мати номер, повинні бути вказані прізвища та ініціали авторів, назва книги, назва видавництва, рік видання книги та її об'єм. Якщо посилання журнальне, то крім прізвищ авторів статті та їх ініціалів дається назва статті, назва журналу, рік видання, номер (том) журналу, сторінки, які займає стаття в журналі. Якщо в тексті було використано тільки номер посилання, то його варто взяти в квадратні дужки (наприклад [2], [3–5]).

3.2. Особливості оформлення наукового відкриття як виду наукового дослідження

Виявлення нових, невідомих науці фактів та закономірностей спонукають дослідників на проведення наукових досліджень у різних галузях науки. Але слід зазначити, що використання та підтвердження раніше відомих фактів є плагіатом.

Протилежним до плагіату є наукове відкриття чи винахід, в якому розкривається описання авторського дослідження нового факту. Винахід повинен належним чином бути оформленим для того, щоб його захист підпадав під дію законодавства про захист інтелектуальної власності.

До об'єктів винаходу слід віднести:

- пристрої (наприклад машина);
- спосіб (наприклад спосіб виготовлення виробу, одержання речовини);
- речовина;
- використання раніше відомих пристроїв, способів, речовин за новим призначенням із позитивним ефектом.

Є винятки, за якими методи і системи організації та управління не відносять до винаходів: «планування, фінансування, постачання,

облік, кредит, бухгалтерія, прогнозування, нормування, форми бланків та карточок, дорожні знаки, коди, шрифти, розклади, правила гри, дорожнього руху, проекти і схеми планування споруд, будинків, населених пунктів, методи та системи виховання, викладання, навчання, граматики мови, системи інформації та класифікації, системи обробки документації, методи розрахунків, математичні розв'язки задач, обчислювальні алгоритми та програми до обчислювальних машин, рішення, які протирічать принципам гуманності і моралі, суспільним інтересам, явно непотрібні винаходи, а також наукові відкриття, наукові теорії, які не розв'язують якогось конкретного завдання».

Патентне відомство України («Укрпатент») займається реєстрацією та видачою документів на наукове відкриття чи винахід. Для того, щоб отримати патент необхідно подати заявку особисто автором або колективом авторів на видачу патенту на винахід до цього відомства.

Під час написання заявки варто дотримуватись правил складання заявки на винахід, які затвердженні «Укрпатентом». Заявка повинна містити таку інформацію: заяву на видачу патенту; опис винаходу з формулою винаходу; креслення, схеми; акт випробування; інші матеріали, які ілюструють винахід; довідку про творчу участь кожного із співавторів у створенні винаходу; анотацію на винахід; заключення про новизну винаходу, включаючи відомості про патентний пошук; акт експертизи.

Формула винаходу є важливою частиною заявки, адже під час її перевірки, орган, який здійснює експертизу, вирішує питання про новизну та позитивний ефект винаходу. Під поняттям формула винаходу розуміють: «складену по встановленим правилам коротку словесну характеристику, яка виражає технічну суть та ознаки об'єкта винаходу». Суттєвими ознаками є ті, ознаки об'єкта, які є обов'язковими для того, щоб відрізнити даний об'єкт винаходу від всіх інших.

Висновок про новизну наукового відкриття розробляється спеціалістами у відповідній області та затверджується на засіданні науково-технічної ради, вченої ради, кафедри або лабораторії та ін. Кінцевий етап затвердження здійснюється керівником організації, який засвідчує повноту та достовірність наведених даних.

3.3. Оприлюднення та апробація результатів наукового дослідження

Колективне обговорення роботи є більш ефективним у тому разі, якщо таке обговорення проводиться в колективі, яке виконувало відповідне наукове дослідження.

Для високого рівня продуктивності колектив потрібно попередньо ознайомити з планом, основними положеннями теми, висновками та рекомендаціями.

Одним із видів колективного обговорення є *наукова дискусія*. Дискусія вимагає від учасників такі якості як активність, вміння чітко оцінювати сильні та слабкі сторони роботи, чіткість у формулюванні своїх думок і позицій, толерантність і ввічливе ставлення до колег.

Наукові семінари. Така форма є досить специфічною формою колективного обговорення. Це пояснюється тим, що вона забезпечує умови для розвитку мислення через дискусію. Керівником наукового семінару є компетентний провідний вчений у відповідній галузі науки.

Як правило під час наукового семінару виносять одну або декілька доповідей, для чого заздалегідь призначають доповідачів. Щоб зробити процес обговорення більш цікавим є доцільним призначити двох опонентів з усіх учасників семінару. Для опонентів важливо попередньо ознайомитись з доповіддю, вивчити відповідну літературу і надати розгорнуту справедливую оцінку викладеної інформації.

Конференції (форуми, симпозіуми). Конференція – це певні збори або наради представників наукових організацій, метою якої є обговорення і пошук розв'язання певних проблемних питань.

Конгрес – це науковий з'їзд або нарада, які мають переважно міжнародний характер.

Студентські конференції. Важливість цього виду обговорення полягає в залученні студентів і як результат: розвиток студентської ініціативи, активності, самостійності тощо. Така робота дозволяє навчитися правильно працювати із додатковою літературою, вдосконалювати навички логічного мислення та викладення інформації.

Результативність дослідження значною мірою визначається ступенем реалізації його результатів, тобто впровадженням. Впровадження завершених наукових досліджень вважається заключним етапом науково-дослідницької роботи.

Впровадження – це передача особі або організації, які виступають у ролі замовників науково-дослідницької роботи наукової продукції (це можуть бути певні звіти, інструкції, методики, технічні умови, технічний проєкт тощо) у зручній для реалізації формі.

Важливим моментом є те, що науково-дослідницька робота перетворюється в продукт лише в момент її споживання замовником.

Впровадження результатів наукових досліджень можна розділити на такі рівні:

1. Державний – прийняття результатів наукових досліджень державними органами влади – Верховною Радою України, Кабінетом Міністрів України тощо.

2. Регіональний – прийняття результатів наукових досліджень регіональними структурами.

3. Галузевий – прийняття результатів наукових досліджень галузевими структурами.

4. Підприємницький – впровадження результатів у практику роботи конкретного підприємства.

5. Навчальний – використання результатів наукових досліджень у навчальному процесі – при формуванні навчальних програм, планів, написанні лекцій, навчальних посібників, підручників тощо.

Деякі рівні, в свою чергу, можуть поділятися на певні стадії. Наприклад, впровадження науково-дослідницьких робіт у практику роботи певного підприємства складається з двох стадій: дослідно-виробничого впровадження та серійного впровадження, яке полягає у впровадженні певного наукового досягнення. Це пояснюється тим, що будь-яке наукове дослідження потребує детальної перевірки у виробничих умовах.

Варто зазначити, що наукова-дослідна команда не приймає активної участі у впровадженні свого дослідження. Вони лише виконують певну допоміжну функцію, яка проявляється у наданні певних консультацій або у незначній науково-технічній допомозі.

Питання до практичного заняття:

1. Письмове оформлення наукових досліджень.
2. Структура наукового звіту, дисертації, статті, тез.
3. Усні представлення результатів наукових досліджень на наукових зібраннях різного рівня.
4. Оформлення результатів наукового відкриття (винаходу).

Питання до самостійного опрацювання:

1. Охарактеризуйте, які функції виконують наукові публікації?
2. З якою метою у науковій статті подається анотація та ключові слова?
3. Розкрийте приблизну структуру інформативного реферату, для чого він потрібен і коли вживається?
4. Якою має бути структура звіту про наукові дослідження?
5. Для чого проводиться патентний пошук?

Теми до рефератів:

1. Доповідь на науковій конференції.
2. Звіт про патентні дослідження.
3. Оформлення наукового реферату і наукових тез.

Список використаної літератури:

1. Важинський С.Е., Щербак Т.І. Методика та організація наукових досліджень : навч. посіб. Суми : СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2019. 260 с.
2. Дробиш Л.В., Карпенко Ю.В. Дослідницька діяльність студентів як засіб якісної підготовки фахівців. URL: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/32246/1/361-635-636.pdf>
3. Комар Ю.М. Основи наукових досліджень / Ю.М. Комар, О.І. Попов, В.Ю. Комар. К. : Ліра-К, 2018. 182 с.
4. Малік М.Й. Методичні підходи до формування тем дипломних і магістерських робіт, кандидатських і докторських дисертацій / М.Й. Малік, М.Ф. Кропивко, В.В. Лавринович, К.К. Пішеніна. *Економіка АПК*. 2018. № 10. С. 129–132.
5. Палеха Ю.І. Основи науково-дослідної роботи : навч. посібник / Ю.І. Палеха, Н.О. Леміш. К. : Вид-во «Ліра-К», 2019. 336 с.

6. Чорновол-Ткаченко О.О. Науково-дослідницька діяльність студентів у ВНЗ України: зміст та завдання. URL: <http://dspace.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/4930/2/O.O.%20Chornovol-Tkechanko.pdf>

7. Locke L. F., Spirduso W. W., Silverman S. J. *Proposals That Work. A Guide for Planning Dissertationes and Grant Proposals* / Lawrence F. Locke, Waneen W. Spirduso, Stephen Silverman. 6th Edition. Sage Publicationes, 2022. 408 p.

Тема 4

КАНДИДАТСЬКА ДИСЕРТАЦІЯ: ОСНОВНІ ВИМОГИ

Лекційні питання

1. Підготовка та оформлення кандидатської дисертації.
2. Анотація. Вимоги до оформлення.
3. Вимоги до кандидатської дисертації. Обсяг основного тексту для кандидатської дисертації.

4.1. Підготовка та оформлення кандидатської дисертації

Підготовка кандидатських дисертацій регулюється Вищою акредитаційною комісією і здійснюється відповідно до встановлених критеріїв. За останні роки ці стандарти суттєво не змінилися. Основні вимоги до наукових дисертацій наведені нижче:

1. Друкована форма.
2. Структура компонентів роботи.
3. Дотримання вимог національних стандартів при проектуванні складових частин роботи.
4. Формат сторінки 2,5/1/2 см, інтервал 1,5, розмір тексту 14.
5. Оригінальність роботи можна перевірити (для перевірки роботи на плагіат використовується спеціальний онлайн-сервіс).
6. Чи публікував (ла) автор (и) наукової роботи в рецензованому журналі. Для економістів, гуманітаріїв та культурологів прийнятними є мінімум три статті, а для інших працівників у сфері освіти – дві статті.

На додаток до вимог, що стосуються дисертації, існують окремі вимоги, що стосуються наукового керівника. Науковим керівником має бути особа, чий досвід близький до наукового ступеня та дослідницької діяльності заявника. Керівник проекту повинен мати

публікації в журналах ВАК і одна зі сфер його/її діяльності має бути пов'язана з науковими дослідженнями.

Відповідно до вимог до формату дисертацій 2022 року, обсяг роботи кандидата повинен становити від 100 до 160 сторінок формату А4. Основна частина не включає титульну сторінку, зміст або список літератури.

4.2. Анотація. Вимоги до оформлення

Для ознайомлення зі змістом та результатами дисертації подається державною та англійською мовами анотація – узагальнений короткий виклад її основного змісту. В анотації дисертації мають бути стисло представлені основні результати дослідження із зазначенням наукової новизни та за наявності практичного значення.

В анотації також вказуються:

- прізвище та ініціали здобувача;
- назва дисертації;
- вид дисертації та науковий ступінь, на який претендує здобувач;
- спеціальність (шифр і назва);
- найменування вищого навчального закладу або найменування наукової установи, у якому (якій) здійснювалася підготовка;
- найменування наукової установи або найменування вищого навчального закладу, у спеціалізованій вченій раді якої (якого) відбудеться захист;
- місто, рік.

Обсяг анотації становить 0,2–0,3 авторських аркуша.

Анотація до роботи пишеться українською мовою та має містити англomовний переклад.

Наприкінці анотації наводяться ключові слова відповідною мовою. Сукупність ключових слів повинна відповідати основному змісту наукової праці, відображати тематику дослідження і забезпечувати тематичний пошук роботи. Кількість ключових слів становить від п'яти до п'ятнадцяти. Ключові слова подають у називному відмінку, друкують в рядок через кому.

Після ключових слів наводиться список публікацій здобувача за темою дисертації. Вказуються наукові праці:

- в яких опубліковані основні наукові результати дисертації;
- які засвідчують апробацію матеріалів дисертації;
- які додатково відображають наукові результати дисертації;
- зміст повинен містити назви всіх структурних елементів, заголовки та підзаголовки (за їх наявності) із зазначенням нумерації та номери їх початкових сторінок.

Перелік умовних позначень, символів, одиниць вимірювання, скорочень подається за необхідності у вигляді окремого списку. Додатково їхнє пояснення наводиться у тексті при першому згадуванні. Скорочення, символи, позначення, які повторюються не більше двох разів, до переліку не вносяться.

АНОТАЦІЯ (Приклад)

Грушко Т.К. Міжнародно-правовий режим військовополонених. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 293 – Міжнародне право. – Національний університет «Одеська юридична академія», МОН України, Одеса, 2022.

Зміст анотації

Ключові слова

Список публікацій здобувача

Дисертація є науково-дослідною роботою кваліфікаційного рівня. Тобто такою, що має показати кваліфікацію автора, продемонструвати його обізнаність з певних питань, уміння аналізувати матеріал, проводити дослідження, використовувати їх результати на практиці, а також індивідуальний авторський внесок у розвиток галузі чи вивчення певного кола проблем. Усе це досить складно з погляду змістового наповнення і вимагає неабиякої уважності, зосередженості, ґрунтовних знань.

Проте навіть найбільш якісна робота, при написанні якої не врахували вимоги до оформлення дисертації 2022 року, може бути не допущена до захисту або отримати негативну оцінку. Річ у тім, що

вміння застосовувати вимоги до дисертації є показником наукової дисципліни, здатності структурувати матеріал, показує рівень академічної грамотності автора.

Дисертаційна робота містить результати наукового дослідження, яке має бути представлено, пройти публічний захист на здобуття його автором наукового ступеня. Слід зауважити, що дисертація готується одноосібно, у ній має виявлятися особистий внесок автора в науку, розкриватися певні ідеї, новий погляд на проблему тощо. Усі дисертації, незалежно від наукового ступеня, підлягають рецензуванню та публічному захисту.

З 2017 року діють нові вимоги до оформлення дисертації. Вони включають зокрема такі позиції:

- Спрощено вимоги оформлення списку літератури та джерел дослідження.

- Робота має бути написана державною мовою. Якщо предмет дослідження передбачає іншомовні вкраплення (англійською чи іншими мовами, що стосуються запропонованої теми), вони можуть бути, але з дубляжем-перекладом.

- Оформлення кандидатської дисертації регламентується ВАК та здійснюється відповідно до встановлених стандартів. За останні роки ці стандарти істотно не змінювалися. Основні вимоги до наукової роботи перераховані нижче. Якщо опиратися на вимоги до оформлення дисертації 2023, обсяг основного тексту кандидатської роботи повинен становити 100–160 сторінок формату А4. В цей обсяг не входять: титульна сторінка, зміст, список джерел.

Дещо змінилися вимоги до оформлення автореферату дисертації. Цю складову роботи практично повністю замінила анотація, яка також виступає як скорочений виклад результатів дослідження. Потреба в авторефератах практично відпала. Причиною є те, що нині дисертації викладають в інтернеті та загальному Національному репозитарії академічних текстів. Тобто немає жодних складнощів для того, щоб отримати доступ до тексту роботи й швидко з ним ознайомитись. Це було неможливим (або досить складним) процесом раніше, тож для первинного знайомства з матеріалом читачеві надавався саме автореферат.

Нині автореферати як структурний компонент роботи ще залишаються, зокрема до встановлення Національним агентством із забезпечення якості освіти нових правил оформлення дисертацій.

Загалом дисертаційні роботи повинні відповідати загальноприйнятим вимогам:

- Бути надрукованими комп'ютерним набором та одностороннім друком на білому папері. Якщо робота передбачає великі за розміром додатки, таблиці, креслення тощо, вони можуть бути розміщені на аркуші форматом А3.

- Поля складають не менше 20 мм зверху, знизу та зліва, 10 мм справа. Дисертація зазвичай має бути надрукованою та зшитою під жорстку палітурку, тому ліве поле треба робити 30 мм.

- Шрифт Times New Roman, 14 кегль, колір символів чорний, звичайне накреслення. Для виділення окремих компонентів тексту доречно використовувати виділення жирним або курсивом.

- Однакова й рівномірна ущільненість знаків.
- Міжрядковий інтервал – 1,5.
- Сторінки повинні бути пронумеровані у верхньому правому куточку.

- Назви частин роботи виділяються великими літерами 14 кеглю та розміщуються по центру (РОЗДІЛ 1, РОЗДІЛ 2, ДОДАТКИ тощо).

- Підпункти розміщуються з абзацного відступу, виділяються жирним шрифтом, але звичайними за розміром літерами.

Будь-яка дисертація повинна містити такі структурні компоненти:

- титульний аркуш з темою, іменем автора та реквізитами;
- анотацію;
- зміст (план) роботи;
- умовні скорочення (якщо вони в роботі наявні);
- основну текстову частину;
- список використаних джерел (до них належать як друковані видання, так сайти, певні сторінки у соцмережах тощо);
- додатки.

Останній елемент роботи не є обов'язковим, але до додатків належать ілюстративні матеріали, які є занадто об'ємними для розміщення у роботі. Йдеться про:

- великі таблиці та схеми;
- фотографії та малюнки;
- формули та розрахунки;
- опитувальники, анкети, тести;
- деталізовані інструкції;
- довідкові матеріали;
- результати аналізів;
- акти впровадження;
- алгоритми та коди.

Оформлення додатків до дисертації передбачає, що їх можна подавати наприкінці роботи як її продовження, або виносити окремою частиною (книгою) та докласти до дисертації. Новий додаток – нова сторінка. Ця частина роботи має буквену нумерацію: Додаток А, Додаток Б тощо. Винятком є літери Г, Є, І, Ї, Й, О, Ч, Ь, їх у нумерації не використовують.

4.3. Вимоги до кандидатської дисертації. Обсяг основного тексту для кандидатської дисертації

Кандидатська робота пишеться протягом навчання автора в аспірантурі, тож вона має містити результати ґрунтовних наукових пошуків. Дисертація повинна розв'язувати якесь питання, мати практичне застосування й міцну теоретичну базу. На основі кандидатської дисертації зазвичай створюють наукові статті, які згодом мають бути опубліковані у виданнях з акредитацією ВАК. Тому слід враховувати вимоги до оформлення дисертації 2022 ВАК.

Обсяг кандидатської роботи складає приблизно 100–160 сторінок А 4. Не рахується титул, зміст роботи, перелік джерел. Текстова оформлення має відповідати Державному стандарту. Обов'язковою є структурованість тексту, використання пунктів та підпунктів, поділ на розділи тощо. Кандидатська робота перевіряється на антиплагіат, адже на етапі захисту повинно бути документальне підтвердження унікальності тексту.

Кандидатська супроводжується публікацією наукових статей у тематичних журналах з рецензуванням. Представники

гуманітарних, економічних та культурологічних галузей зобов'язані опублікувати не менше 3 таких статей, усі інші – не менше 2.

Кандидатська робота повинна бути унікальною. Чим вище буде унікальність, тим менше підозр виникне у перевіряючій комісії.

Мінімальний відсоток унікальності наукової роботи – 80%. Сервіс для перевірки унікальності вибирає ВАК. Претендент може використовувати будь-які спеціалізовані сервіси, оскільки результати перевірок будуть приблизно однаковими.

Якісний, повністю унікальний матеріал ще не гарантує допуск до захисту дисертації. Незалежно від рівня якості, потрібно приділяти увагу відповідності роботи загальноприйнятим вимогам. Кандидатська робота повинна бути написана грамотно та стилістично правильно, оформлена відповідно до вимог ВАК, і тільки тоді можна розраховувати на успіх.

Дисертація повинна містити нові науково обґрунтовані результати проведених здобувачем досліджень, які виконують конкретне наукове завдання, що має істотне значення для певної галузі знань.

Дисертація виконується державною або англійською мовою.

Вимоги щодо оформлення дисертації встановлюються МОН. Максимальний та/або мінімальний обсяг основного тексту дисертації встановлюється освітньо-науковою програмою закладу відповідно до специфіки відповідної галузі знань та/або спеціальності.

Дисертація подається до захисту у вигляді спеціально підготовленого рукопису.

Наукові результати дисертації повинні бути висвітлені не менше ніж у трьох наукових публікаціях здобувача, до яких зараховуються:

1) статті у наукових виданнях, включених на дату опублікування до переліку наукових фахових видань України. Якщо число співавторів у такій статті (разом із здобувачем) становить більше двох осіб, така стаття прирівнюється до 0,5 публікації (крім публікацій, визначених підпунктом 2 цього пункту);

2) статті у періодичних наукових виданнях, проіндексованих у базах даних Web of Science Core Collection та/або Scopus (крім видань держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором);

3) не більше одного патенту на винахід, що пройшов кваліфікаційну експертизу та безпосередньо стосується наукових результатів дисертації, що прирівнюється до однієї наукової публікації;

4) одноосібні монографії, що рекомендовані до друку вченими радами закладів та пройшли рецензування, крім одноосібних монографій, виданих у державі, визнаній Верховною Радою України державою-агресором. До одноосібних монографій прирівнюються одноосібні розділи у колективних монографіях за тих же умов.

Стаття у виданні, віднесеному до першого – третього квартилів (Q1-Q3) відповідно до класифікації SCImago Journal and Country Rank або Journal Citation Reports, чи одноосібна монографія, що відповідає зазначеним вимогам, прирівнюється до двох наукових публікацій.

Належність наукового видання до першого – третього квартилів (Q1-Q3) відповідно до класифікації SCImago Journal and Country Rank або Journal Citation Reports визначається згідно з рейтингом у році, в якому опублікована відповідна публікація здобувача або у разі, коли рейтинг за відповідний рік не опублікований на дату утворення разової ради, згідно з останнім опублікованим рейтингом.

Статті зараховуються за темою дисертації за умови обґрунтування отриманих наукових результатів відповідно до мети статті (поставленого завдання) та висновків, а також опублікування не більше ніж однієї статті в одному випуску (номері) наукового видання.

Статті, опубліковані після набрання чинності цим Порядком, зараховуються за темою дисертації лише за наявності у них активного ідентифікатора DOI (Digital Object Identifier), крім публікацій, що містять інформацію, віднесenu до державної таємниці, або інформацію для службового користування.

Не вважається самоплагіатом використання здобувачем своїх наукових праць у тексті дисертації без посилання на ці праці, якщо вони попередньо опубліковані з метою висвітлення в них основних наукових результатів дисертації та вказані здобувачем в анотації дисертації.

Питання до практичного заняття:

1. Анотація.
2. Обсяг основного тексту для кандидатської дисертації.
3. Загальні вимоги до оформлення дисертації.
4. Наукові результати дисертації.
5. Висновки.

Питання для самостійного опрацювання:

1. Обсяг основного тексту для кандидатської дисертації.
2. Загальні вимоги до оформлення дисертації.
3. Наукові результати дисертації.
4. Висновки.

Теми рефератів:

1. Методика наукових досліджень.
2. Організація кандидатського дослідження.
3. Висновки до кандидатських досліджень.

Список використаної літератури

1. Важинський С.Е., & Щербак Т.І. Методика та організація наукових досліджень : навч. посіб. Суми : СумДПУ ім. АС Макаренка, 2019.
2. Адаменко О.М. Студентський науковий семінар : методичні вказівки для проведення семінарських занять і самостійної роботи / О.М. Адаменко, Д.О. Зорін, Н.О. Зоріна. Івано-Франківськ : ІФНТУНГ, 2020. – 35 с.
3. Зоріна Н.О. Методологія та організація наукових досліджень в екології : практикум / Н.О. Зоріна. Івано-Франківськ : ІФНТУНГ, 2018. 40 с.
4. Криштафович Л.А., Криштафович Л.А. (2018). Бібліографічне посилання: загальні положення та правила складання (ДСТУ 8302: 2015).
5. Кислий В.М. Організація наукових досліджень : навч. посіб. Суми : Університетська книга, 2019. 224 с.

Тема 5 ІНФОРМАЦІЙНИЙ СУПРОВІД НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Лекційні питання

1. Бібліографічні та реферативні бази даних.
2. Техніка роботи з науковою літературою.
3. Порядок оформлення бібліографічного опису літератури та списку використаних джерел в процесі наукового дослідження.
4. Наукометрична база даних.

5.1. Бібліографічні та реферативні бази даних

Реферативна база даних «Україна наукова» є загальнодержавним джерелом інформації та єдиною універсальною базою даних України з усіх галузей знань (фізичних, технічних, соціальних, економічних, гуманітарних та медичних наук), містить бібліографічні описи та зведені відомості про наукові публікації. Мови: українська, англійська. Започаткований у 1998 році Національною бібліотекою імені В.І. Вернадського (НБУВ) та Інститутом проблем реєстрації інформації (ІПРІ) НАН України в рамках спільного проєкту зі створення національної довідкової системи наукової літератури. Довідкова база даних (РБД) «Україна наукова» використовується з наступною метою: популяризація робіт українських дослідників у галузі сучасних наукових знань, розкриття теоретичних основ і досвіду в галузі сучасного колективного наукового розвитку, науково-освітніх закладів, ресурсів RBD вони також корисні для ґрунтового аналізу сучасного стану наукових досліджень в Україні та прогнозування цільових тенденцій розвитку наукових знань.

Концепція RBD базується на поєднанні наступних принципів: Розподілена та синтетична обробка потоків наукових публікацій

галузевих зусиль на тему систем комунікації документів. Централізоване агрегування автономно згенерованих рядів абстрактної інформації. Підтримується використання різноманітних джерел інформації. Серед інших національних БД наукової літератури БД «Українська наукова» виділяється універсальним тематичним наповненням (охоплює всі галузі знань). Різні довідкові об'єкти (журнали та наукові видання, монографії, збірники наукових праць, автореферати дисертацій, препринти тощо). Загальнодоступність і варіативність каналів розповсюдження (вільний доступ до Інтернету, видання чотирьох відділень українського реферативного журналу «Джерело» (на його основі), щорічне сукупне видання на CD та DVD-ROM).

Бібліографічна база даних – Тип бази даних документів, що містить сукупність відомостей про документи, упорядкованих за певними правилами. Головний елемент В. б. д Бібліографічний опис документа, можливо, з іншими елементами бібліографічного запису (ключові слова, предметні рубрики, таксономічні індекси, кодовані дані тощо), необхідними для ідентифікації та використання документа та для обробки даних.

Об'єктами відображення в бібліографічній базі даних можуть бути як окремі види документів (книги, газети, статті, папери, патенти, рукописи, малюнки, нотні записи, картографічні документи тощо), так і колекції документів різних видів. Ретроспектива, теперішні та майбутні можливості, відповідно до часу публікації вказаних документів. Стаціонарний тип (записаний у вбудованому постійному запам'ятовуючому пристрої комп'ютера) і портативний тип (записаний на портативному носії, такому як компакт-диск) відповідно до форми соціального життя В. г. різновиди бібліографічної бази даних є електронні каталоги, електронні покажчики статей, проблемно-орієнтовані бази даних тощо. Окрім бібліографічних записів, ці бази даних можуть містити інші компоненти, такі як словники ключових слів, словники предметних рубрик, тезауруси, системи класифікації та бази даних авторитетних записів. Електронні каталоги як колекції бібліографічних і лексикографічних баз даних у поєднанні з системами управління базами даних і низкою прикладних програм пропонують принципово нові пошукові

можливості. Також відомості про них (крім назви наводяться дані про дату створення, обсяг, конфігурацію та інші відомості).

Специфіка електронної картотеки статей полягає в розкритті змісту серійних (періодичних і продовжуваних) видань і колекцій, наявних в одній бібліотеці або фонді бібліотечного зібрання. Ще однією особливістю електронного покажчика статей є можливість швидкого відображення аналітичних даних шляхом поєднання цілей і змісту.

5.2. Техніка роботи з науковою літературою

Наукові дослідження базуються на наукових досягненнях, тому не випадково всі статті, брошури та книги містять посилання на попередні дослідження. Роботи доповідей, рефератів і курсових (дипломних) повинні стосуватися інформаційного матеріалу і включати огляд літератури з предмета дослідження, що вимагає від дослідника кропіткої роботи з науковою літературою. Вміти працювати з книгою означає швидко зрозуміти її структуру, правильно оцінити і зручно записати все, що здається цікавим і необхідним для проведення наукового дослідження. Вважається, що літературознавче дослідження за обраною темою слід починати із загальної роботи, щоб скласти уявлення про основні проблеми, близькі до теми дослідження, а потім шукати нові видання окремої літератури, має охоплювати якомога більшу частину джерела та поступово «позбавлятися» зайвих версій. Проте продуктивнішим прийомом є свідоме обмеження обсягу джерел із самого початку роботи, починаючи з тих, що мають безпосереднє відношення до теми наукового дослідження. Досвід показує, що занадто широке коло джерел надовго гальмує вирішення певних наукових проблем.

Рекомендаційно можете зосередитися на: Перед початком роботи слід зосередитися на предметі дослідження. Для цього рекомендується відволіктися від усіх поточних турбот і переключитися на зміст і мету виконуваної роботи. Підтримання порядку на робочому місці допомагає вам зосередитися. Після цього слід відразу звернути увагу на великі навантаження, а звичка довго розгойдуватися на початку

роботи шкідлива. Під час занять рекомендується категорично відкинути всі другорядні думки та асоціації і думати тільки про роботу. При цьому поступово створюються сприятливі умови для концентрації уваги. По-перше, визначте мету вашої роботи. Читати або слухати безцільно «як є» означає марнувати час. На початку роботи слід ознайомитися з обраним. Спосіб читання наукової літератури дещо відрізняється від художньої. Є «швидке» читання і «повільне». Або побіжно прогляньте зміст книги, або ретельно дослідіть її. Коли швидкий огляд матеріалу дає досліднику зрозуміти, що цей документ містить інформацію, яка йому потрібна, і до нього слід ставитися обережно, або коли він може отримати лише загальне уявлення, це дає можливість ознайомитися з оглядом цього документа. Тож побіжні рецензії – це, по суті, «навчальне читання», яке вимагає не лише читання тексту, а й вивчення його з олівцем у руці та конкретними нотатками. Якщо у вас є фотокопія або копія журналу чи книги, ви можете позначити поля. Чітка орієнтація дослідника на розглядувану тему та її основні питання (розділи та підрозділи) сприяє прискоренню обдуманого відбору та вивчення літератури. Уважне читання тексту повинно породити певні ідеї, гіпотези, які відповідають вашому власному погляду на речі.

Етапи дослідження наукових джерел можна класифікувати наступним чином:

- загальні знання щодо вирішення наукових завдань;
- побіжний огляд відібраної літератури та її систематизація відповідно до змісту роботи та послідовності дослідження й обробки;
- прочитайте відповідно до порядку розташування матеріалів;
- вибіркоче читання окремих частин;
- прописати матеріали, необхідні для складання основної частини наукової роботи;
- критична оцінка стенограм, збірок і підсумкових стенограм як текстових фрагментів наукових праць (статей, монографій, курсових (дипломних) робіт, дисертацій тощо).

Можливі дещо інші способи роботи з літературними джерелами. Аркуш паперу розділений навпіл вертикальною лінією. Ліворуч записується прочитане, а праворуч – свої коментарі, виділяючи

найважливіші визначення та формулювання. Необхідно навести не лише бібліографічний опис джерела, а й шифр предметної рубрики, що відповідає розділу наукового дослідження. Не випадково завжди кажуть, що «читати потрібно з олівцем». в руці. Ведення записів, коли ви читаєте літературу, є важливим і допомагає вам краще засвоїти прочитане. Головне – записати свої уявлення про це джерело і, якщо можливо, передбачити свої майбутні потреби в даних, що містяться в книзі, і в розумних межах ймовірність того, що вони знадобляться в подальшій роботі. У процесі роботи з джерелом слід відбирати лише наукові факти. Наукові факти є основоположними елементами наукового знання і відображають об'єктивні властивості процесів і явищ, новизну, точність, об'єктивність і достовірність. Ви повинні вибрати найнадійніше джерело з найновішими даними. Цитата – це особлива форма фактичного матеріалу. Це дослівний уривок із дослідження, який, за словами когось, органічно вписується в текст наукового дослідження як підтвердження чи заперечення певної думки. Тут потрібна особлива обережність, оскільки будь-яка недбалість у вилученні даних призведе до втрати додаткового часу на з'ясування думки автора. Окремі думки часто передаються своїми словами без дослівного цитування. Виходячи з їхнього змісту, автори проводять аналіз і синтез для побудови системи підтверджених доказів. Цитати також використовуються для підтвердження індивідуальних суджень, висловлених дослідниками.

При цитуванні джерел слід дотримуватись правил:

– текст цитати починається і закінчується лапками і подається в граматичній формі, поданій у джерелі, із збереженням характерних рис автора. Наукові терміни, запропоновані іншими авторами, в лапки не виділяються, за винятком тих, які викликали загальну полеміку;

– цитата має бути повною, без довільного скорочення авторського тексту та спотворення ідей автора. У цитатах допускаються пропуски слів, речень і абзаців, які позначаються трьома крапками. Їх можна розмістити будь-де в лапках (перші, внутрішні, останні). Якщо перед або після звільненого тексту є розділові знаки, вони не зберігаються;

- кожна цитата повинна супроводжуватися посиланням на джерело, а потім переліком літературних джерел, вибраних у дужках;
- у разі непрямих цитат (висловлювань думки) надайте важливу інформацію;
- збереження тексту. Необхідно бути дуже точним у висловленні думки автора, особливо в оцінці його результатів і належних посиланнях на джерела;
- цитати повинні органічно «вписуватися» в контекст наукового дослідження.

Огляд літератури з проблеми є досить складним завданням при проведенні наукових досліджень. Щоб уникнути примітивності та помилок при аналізі літератури, думки вчених слід ретельно систематизувати в наступному порядку:

- сутність цього явища, процесу (у тому чи іншому аспекті збігаються позиції кількох авторів);
- що становить зміст цього процесу чи явища (його складові, ланцюжки, етапи, етапи розвитку);
- погляди вчених на те, як реально вирішити цю проблему (хто, що запропонував);
- які проблеми, виявлені в попередніх дослідженнях, насправді виникають;
- фактори, умови ефективного розвитку процесів чи явищ у цій сфері визначені науковцями.

Огляд джерел дає змогу визначити нові напрями наукових досліджень, їх значення для розвитку науки і практики, актуальність тем.

5.3. Порядок оформлення бібліографічного опису літератури та списку використаних джерел в процесі наукового дослідження

У науковій статті обов'язково мають бути посилання на джерела та список використаних джерел після висновків тексту.

Посилання на літературу в тексті статті подавати тільки в квадратних дужках. Тут цифри 1 і 6 відповідають порядковим номерам творів або джерел у списку використаних джерел. [1–4], якщо

посилання на джерело є послідовними від 1 до 6. Посилання на конкретну сторінку має бути вказано через кому та малу літеру «с» після номера джерела. Наприклад: [1, с. 5]. Якщо є посилання на декілька робіт, розділіть їх крапкою з комою: [1, с. 5; 6, с. 25–33]. При використанні відомостей, матеріалів або викладів із багатосторінкових монографій, оглядових статей чи інших джерел необхідно точно вказати номери сторінок, на які посилаються, ілюстрації, таблиці тощо. посилання. Посилання в тексті, як правило, слід робити в кінці тексту і не повинні бути посиланнями на сторінки. Посилання на неопубліковані та незавершені роботи не допускаються. Непрямі цитати повинні посилатися на джерело. Тобто переказ або викладення думок інших авторів своїми словами. При огляді загальних тенденцій наукових досліджень. При зазначенні фактичних даних і результатів попередніх досліджень. Цитати повинні бути взяті в лапки з посиланням на джерело для зазначеного номера сторінки.

Цитати звичайно наводять:

1. Для підтвердження власних аргументів.
2. Як посилання на авторитетне джерело.
3. Для критичного аналізу того чи іншого твердження.
4. В інших випадках краще робити непряме цитування.

Особливі вимоги при цитуванні

Текст цитати починається і закінчується лапками і викладається в граматичній формі, поданій у джерелі, із збереженням особливостей авторського письма. Науковий етикет вимагає точного відтворення цитованого тексту. Це пояснюється тим, що незначне скорочення певних уривків може спотворити зміст. Цитати мають бути повними, без довільного скорочення авторського тексту чи перекручування ідей автора. Пропуски слів, речень і абзаців у цитатах допускаються без спотворення авторського тексту і позначаються трьома крапками. Їх можна розмістити будь-де в лапках (перші, внутрішні, останні). Якщо перед або після звільненого тексту є розділові знаки, вони не зберігаються. Наукові терміни, запропоновані іншими авторами, не цитуються, за винятком тих, які викликали загальну полеміку. Якщо потрібно підкреслити ставлення автора статті до окремих слів чи думок із цитованого тексту,

після них у дужках ставиться знак оклику чи питання. Спеціальне застереження створюється, коли автор статті цитує цитату і виділяє в ній кілька слів. Тобто після тексту, що пояснює вибір, ставиться крапка, дефіс та ініціали автора, вказується стаття, а повна відмова від відповідальності береться в дужки. Цитування в статтях використовуються рідко. Можна вказати основну думку, а в дужках – ім'я автора, який її вперше висловив. Початок статті містить відомі статті та висловлювання авторитетних дослідників, а основна частина статті присвячена викладенню своїх думок. Ви не повинні цитувати інших вчених, щоб підтвердити свої висновки та рекомендації. Це свідчить про те, що ідеї дослідника не нові, а відомі давно і не викликають сумнівів.

Оформлення списку використаних джерел

Список використаних джерел є елементом списку літератури, що містить бібліографічний опис використаних джерел і розміщується після висновку. Оформлення списку використаних джерел має відповідати вимогам бібліографічного опису ЦК – ГОСТ 7.1:2006 «Бібліографічні записи». Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання проєктів» (Відомості ДСНС України, № 3, 2008 р., ст. 9–13). Джерела можна впорядкувати одним із таких способів: Порядок появи посилань у тексті, або за алфавітом прізвища першого автора в назві. Джерела пронумеровані вручну. Не використовуйте автоматичну нумерацію та автоматично створені зворотні посилання. Іншомовні джерела розміщуються після всіх кирилических джерел. Винятком є випадки, коли список формується в порядку появи посилань у тексті.

Правила оформлення списку використаних джерел при написанні наукових робіт

В Україні діють два затверджені Національні стандарти, що відповідають за оформлення бібліографічної інформації в науковій роботі.

1. ДСТУ ГОСТ 7.1:2006. Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання / Нац. стандарт України. – Вид. офіц. – [Чинний від 2007-07-01]. – Київ : Держспоживстандарт України, 2007. – 47 с.

Це регламентуючий документ для оформлення бібліографічних списків, списків використаної літератури, списків літератури в наукових роботах тощо.

2. ДСТУ 8302:2015. Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання / Нац. стандарт України. – Вид. офіц. – [Уведено вперше; чинний від 2016-07-01]. – Київ : ДП «УкрНДНЦ», 2016. – 17 с.

Цей стандарт є регламентуючим документом для оформлення бібліографічних посилань та бібліографічних списків посилань у наукових роботах. Він установлює види бібліографічних посилань, правила та особливості їхнього складання й розміщення в документах. Стандарт поширюється на бібліографічні посилання в опублікованих і неопублікованих документах незалежно від носія інформації. «Список використаної літератури» (як частини довідкового апарату) наводять у формі бібліографічного запису (ДСТУ ГОСТ 7.1:2006).

Згідно із наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40 (zareestrovano в Мін'юсті 3 лютого 2017 р. № 155/30023) МОН України спростило вимоги до оформлення списку використаних джерел. Зокрема, на вибір можна використовувати Національний стандарт України «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання. ДСТУ 8302:2015» або один із стилів, віднесених до рекомендованого переліку стилів оформлення списку наукових публікацій, які є загальноновживаними в зарубіжній практиці оформлення наукових робіт.

Основні правила оформлення джерела:

Повністю вказуються назви статей, монографій, збірників, конференцій, дисертацій, доповідей та авторефератів дисертацій. Для статей необхідно вказати назву, назву видання, рік видання, номер випуску (випуску, тому), першу та останню сторінки. Монографії, довідники, енциклопедичні видання – назва, місце видання (місто), видавництво, рік видання (том, частина – за наявності), загальна кількість сторінок.

5.4. Наукометрична база даних

Scientometrics Database також є пошуковою системою, яка формує статистичні дані, що характеризують стан і динаміку показників попиту, активності та індексу впливу на діяльність окремих науковців та науково-дослідних установ. В українській системі вищої освіти науково-педагогічні працівники для здобуття наукових ступенів чи вчених звань, а також вищі навчальні заклади для ліцензування та акредитації, державних замовлень, атестації тощо потребують певної кількості статей. Фахові наукові (особливо електронні) публікації з України та інших країн, що індексуються в основних наукометричних базах даних (таких як Scopus або Web of Science Core Collection (WoS)).

Scopus – Створена в 2004 році, це найбільша в світі єдина реферативна база даних і наукометрична платформа. Наукометричний інструмент бази даних містить описи публікацій вчених та установ, до яких вони належать, а також статистику їх цитування. Scopus надає гіперпосилання на повні статті. База даних доступна для підписки через вебінтерфейс.

Web of Science (WoS) – Абстрактна наукометрична база даних наукових публікацій проекту Thomson Reuters Web of Knowledge. Наукометричний інструмент платформи забезпечує відстеження індексу цитування публікацій ретроспективно до 1900 року. Одним із ключових понять наукометричного інструментарію платформи є імпаکت-фактор наукових публікацій.

MathSciNet – Це одна з найавторитетніших довідкових баз даних з математики, яка підтримується Американським математичним товариством (AMS). Індексовано понад 1800 математичних журналів, а також записи 85 000 монографій і 300 000 доповідей з наукових конференцій. Загалом понад 3 мільйони записів, 2,2 мільйона з яких мають анотації/рецензії. Охоплення – від початку 1900-х до сьогодні. (Доступ обмежений підпискою).

EBSCOhost – Сервіс, який надає доступ до бази англomовних періодичних видань. Деякі статті в базі даних відображаються у повнотекстовому форматі, а інші – лише у форматі анотації. EBSCO

містить як останні номери журналів, так і архіви. Деякі публікації датуються 1950-ми роками. EBSCOhost підключає користувачів до кількох баз даних для різних тем. Найбільш корисними базами даних є Academic Search Premier, Business Source Premier і MasterFILE Premier, які охоплюють такі журнали, як економіка, бізнес, соціологія, політологія та право.

Business Source Premier – Бази даних з бізнесу та економіки, включаючи фінанси, менеджмент, бухгалтерський облік, міжнародний бізнес тощо. Повний текст. Понад 2800 наукових журналів, у тому числі понад 900 рецензованих публікацій, а також реферати з 3350 журналів. Містить понад 5000 описів найбільших світових компаній та економічні звіти для країн світу. Оновлюється щодня.

Academic Search Premier – База даних наукових журналів. Тематика універсальна. Понад 3600 назв, включаючи повні тексти з понад 2700 рецензованих журналів. Хронологічний діапазон з 1975 року по теперішній час. База даних оновлюється щодня.

Питання до практичного заняття:

1. Поняття та специфіка реферативної та бібліографічної бази даних.
2. Специфіка електронної картотеки.
3. Основні етапи роботи з науковою літературою.
4. Ключові вимоги оформлення бібліографічного списку літератури.
5. Правила оформлення списку використаних джерел в процесі наукового дослідження.
6. Поняття наукометричної бази даних та її основні види.

Питання для самостійного опрацювання:

1. Сформулюйте визначення реферативної та бібліографічної бази даних.
2. Визначте ключові відмінності між реферативною та бібліографічними базами даних.
3. У чому полягає принцип реферативної бази даних?
4. Виділіть специфіку та особливість користування електронною картотекою.

5. Визначте порядок роботи з науковою літературою.
6. Які існують вимоги оформлення бібліографічного списку літератури в процесі наукового дослідження?
7. Виділіть основні правила формування списку використаних джерел.
8. Надайте визначення поняття «наукометрична бази даних».
9. Класифікуйте існуючі наукометричні бази даних.
10. Важливість індексування у провідних наукометричних базах.

Теми рефератів:

1. Реферативні бази даних як елемент наукового дослідження.
2. Роль та важливість електронних ресурсів під час наукового дослідження.
3. Сутність аналізу та загальні вимоги до його проведення.

Список використаної літератури:

1. Зінсер В. Текст-пекс-шмекс. Магія переконливих текстів / пер. з англ. Д. Кожедуб. – К. : Наш формат, 2018. – 288 с.
2. Dissertation 2019–2020 Weekly Planner: For Higher Education Students To Plan, Write and Finish Their Thesis Proposal and Methods. MSquared Designs, 2018. 100 p.
3. Каламбет С.В. Методолія наукових досліджень : навч. посіб. / С.В. Каламбет, С.І. Іванов, Ю.В. Півняк Ю.В. Дн-вськ : Вид-во Маковецький, 2018. 191 с. [Електронний ресурс]. – URL: <https://pgasa.dp.ua/wp-content/uploads/2017/10/3-1.pdf>
4. Пушкар О.І. Методологія та організація наукових досліджень : навчальний посібник / О.І. Пушкар. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2020. 886 с. [Електронний ресурс]. – URL: <http://www.repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/23346>
5. Габаковська Х.В. Дослідницький підхід як елемент методології у сучасній юриспруденції : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.01. Івано-Франківськ, 2018. 207 с.
6. Вербицька А.Е. Основи наукових досліджень: методичні рекомендації для виконання завдань поточного модульного контролю, 2019. 34 с. URL: <http://esnuir.eenu.edu.ua/handle/123456789/16648>

Тема 6 АСИСТЕНТСЬКА ПРАКТИКА

Лекційні питання

1. Зміст асистентської практики та її види.
2. Мета та завдання асистентської практики.
3. Організація проведення асистентської практики.
4. Організація лекційних занять та їх структура.

6.1. Зміст асистентської практики та її види

Оснoву змісту виробничої (асистентської) практики становить навчально-методична, науково-організаційна та виховна робота. У ході даної роботи реалізується основне завдання практики, яке полягає у формуванні педагогічних умінь аспірантів.

Навчально-методична робота здійснюється за такими напрямками: відвідування лекцій, практичних, лабораторних, семінарських занять та консультацій, які проводять керівники практики; організація та самостійна робота аспірантів, особливо при підготовці лабораторних, практичних та семінарських занять. Оволодіти засобами управління. Брати участь у заняттях інших стажерів, проводити обговорення та огляди. Аспірантська виробнича (асистентська) практика має два взаємодоповнюючі елементи: аудиторну та активну практику.

Аудиторна практика в більшості випадків передує активній. Включає участь у лекційних, практичних, лабораторних, семінарських заняттях, консультації викладачів-методистів та інших викладачів кафедри. Кафедральна виховна та організаційна робота, участь у кафедральних засіданнях. Беруть участь у семінарах, які проводять інші стажери, та обговорюють та переглядають результати.

Активна практика це основоположний у всьому процесі виробничої (асистентської) практики аспект, оскільки це є активною частиною практики, в якій виявляються, формуються та інтегруються педагогічні компетентності аспіранта. До активної практики відноситься самостійне проведення лабораторних, практичних, семінарських занять, засідань аспірантських наукових гуртків, консультації, активна участь в обговоренні методичної роботи випускової кафедри, науково-дослідної діяльності тощо. Перед початком активної практики аспірант надає керівнику практики розробленим систематичні матеріали. Це систематична розробка практик, лабораторій, семінарських занять та супутніх дидактичних матеріалів. Після погодження тексту методичної розробки з відповідальним за практику та викладачем з відповідної дисципліни аспіранти допускаються до самостійного проведення занять.

Перелік основних видів навчальної роботи:

- Проведення семінарських, практичних та лабораторних занять згідно розкладу занять практикума.
- Проводити консультації з питань освіти.
- Брати участь у заняттях провідних викладачів кафедри та студентів та аналізувати їх.
- Перевірка управлінської роботи, передбаченої навчальним планом.

Перелік основних видів методичної роботи:

- Ознайомлення з робочими навчальними планами та робочими програмами з освітньої галузі відповідної спеціалізації.
- Написання конспектів лекцій, підготовка навчально-методичних матеріалів до практичних, семінарських, лабораторних занять, самостійної роботи студентів.
- Редагування завдань для виконання модулів та підсумкового контролю, завдань для здійснення тестового контролю.
- Дослідження, розробка та впровадження передового досвіду організації освітнього процесу, інноваційних форм, методів і прийомів навчання.

Перелік основних видів організаційної роботи:

- Ознайомитися з нормативно-правовою базою діяльності кафедральних та окремих викладачів у системі вищої освіти.
- Ознайомитися з принципами діяльності структурного підрозділу ЗВО, в якому проходить стажування.
- Ознайомитися з правилами оформлення навчально-методичних та організаційних документів кафедри.
- Ознайомитися з плануванням організаційно-виховної діяльності факультету, випускових (професійних) кафедр.
- Брати участь у виховній діяльності студентського колективу, виконувати обов'язки куратора академічної групи.

6.2. Мета та завдання асистентської практики

Основною метою асистентської практики є отримання практичних навичок і досвіду викладання, необхідних для викладання галузі відповідно до спеціалізованого профілю галузі, отриманого в постдокторському закладі. Практичні завдання: Безпосереднє ознайомлення з форматами та методами викладання дисциплін, які використовуються на відповідних кафедрах та їх практичне оволодіння. Виховувати в аспірантів навчально-методичну роботу, творчий підхід до наукової роботи, формувати потребу в самовдосконаленні та підвищенні кваліфікації. Набуття здобувачами вищої освіти професійних якостей майбутнього фахівця – вміння готувати лекційний матеріал з використанням останніх розробок у цій науковій галузі, вміння викладати цей матеріал студентам зрозуміло, доступно, логічно та послідовно, вміння керувати аудиторією, тощо. Формування вміння критично оцінювати лекційні та семінарські заняття колег і на їх основі робити висновки щодо організації своєї навчальної діяльності.

6.3. Організація проведення асистентської практики

Загальне керівництво асистентською практикою здійснює завідувач випускової (професійної) кафедри. Він планує розподіл

практикантів, а також контролює проходження стажування. Безпосереднє керівництво навчальною практикою кожного аспіранта здійснює викладач-практик, який призначається завідувачем кафедри відповідно до навчального навантаження.

У його обов'язки входить консультативна допомога практикантам, всебічна допомога у виконанні практичних завдань, оцінка якості виконаних завдань. До ведення практики залучаються досвідчені викладачі аспірантури (спеціаліста) зі стажем роботи за профілем підготовки спеціаліст не менше 3 років. При призначенні наукового керівника враховуються його наукові інтереси та кваліфікація аспіранта-практиканта. Перед початком професійної (допоміжної) практики на випусковій кафедрі проводиться ознайомча нарада, на якій аспірант ознайомлюється з метою практики, завданнями, змістом, організаційною формою, порядком проходження практики та вимогами до звіту.

Після практики проводимо підведення підсумків для аналізу результатів. Кафедри аспірантури в рамках професійної (асистентської) практики здійснюють такі види робіт:

- створити перелік окремих питань дослідження та затвердити їх систематичними рекомендаціями щодо їх виконання;
- підвищити комплексність методичного забезпечення організації практичних занять.

Керівник професійної (асистентської) практики:

- Разом із завідувачем відділення аспірантури (професійного навчання) розподіляє аспірантів за місцями проходження практики.
- Консультує практикантів з питань виконання індивідуальних науково-дослідних завдань та робочої програми практики.
- Здійснює контроль за виконанням аспірантів правил внутрішнього трудового розпорядку, облік відвідування аспірантами практики.
- Інформує аспірантів про систему звітності з практики.
- Підбиває підсумки професійної (асистентської) практики аспіранта, оцінює роботу кожного аспіранта, складає за результатами практики рецензію та надає її завідувачу випускової (професійної) кафедри.

Здобувачі вищої освіти при проходженні професійної (асистентської) практики зобов'язані:

- Отримати консультацію керівника практики щодо заповнення та оформлення всіх необхідних документів перед початком практики.
- Повністю виконувати всі завдання, передбачені програмою професійної (асистентської) практики.
- Підготувати календарно-тематичний план практики, вчасно заповнити усі документи практики та збалансувати їх.
- Пройти стажування на умовах, зазначених у наказі по університету.
- Суворо дотримуватись правил охорони праці, техніки безпеки та промислової гігієни.

6.4. Організація лекційних занять та їх структура

Лекції є важливою ланкою і зручною формою організації навчання у ВНЗ. Її загальна мета – сформувати орієнтовну основу для набуття знань, компетентностей, умінь, навичок, позитивного ставлення до реалій життя, що вивчаються, зокрема до науково-дослідницької діяльності. У науковій, психолого-педагогічній літературі точаться багато дискусій щодо пасивного характеру лекцій як традиційної форми організації навчання. Зверніть увагу на наступні моменти лекції:

- Навчити сприймати готові ідеї та гальмує самостійне та творче мислення.
- Змушувати аспірантів займати цілеспрямовану позицію в навчальному процесі.
- Здобувачі вищої освіти позбавлені можливості самостійно шукати, відкривати істину та критично аналізувати, тим самим гальмуючи розвиток їхньої внутрішньої мотивації до діяльності та навчання.
- Наукова та освітня інформація надається у визначеному та обмеженому обсязі, оскільки це регламентовано в часі.
- Лише частину слухачів можна залучити й захопити. Це пов'язано з рівнем розвитку слухача, інтересами, потребами, цінностями та індивідуальними здібностями.

– Обмежує здатність викладачів перетворювати аспірантську аудиторію в окремі команди, спільноти тощо.

Тому поряд з лекціями слід використовувати й інші форми організації навчання. Семінари, практичні, лабораторні заняття, тренінги та організаційно-методичні формати, що стимулюють самостійну та творчу дослідницьку діяльність здобувачів вищої освіти. Але повна відмова від лекцій порушує науковий рівень організації навчального процесу, цілеспрямованість і систематичність навчального процесу, внутрішній світ, можливість особистого позитивного впливу викладача на поведінку здобувача вищої освіти. Зручність і необхідність лекцій як важливої форми організації навчального процесу у ВНЗ зумовлена наступними причинами.

– У ряді випадків лекції є основним джерелом наукової та навчальної інформації, що пояснюється малою кількістю або відсутністю необхідних підручників і навчальних посібників.

– Викладачі повідомляють найновішу наукову інформацію, результати останніх досліджень, які не встигли висвітлити в підручниках чи посібниках.

– Викладачі можуть використовувати результати власних спостережень і досліджень, а також результатів своїх колег у змісті курсу.

– Існують різноманітні наукові концепції, підходи до тлумачення природи явищ, поняття, доступно та лаконічно пояснені викладачами.

– Деякі факти, теорії та поняття є неоднозначними, суперечливими або важко обґрунтованими в науковій літературі та вимагають повного пояснення викладача.

– Під час лекцій викладачі можуть впливати на формування ціннісних орієнтацій здобувачів вищої освіти, розкриваючи у змісті не лише наукові поняття та правила, а й світоглядні, морально-етичні уявлення та норми.

Структура лекції. Лекція зазвичай складається з трьох частин: вступу, основної частини, заключної частини.

У вступній частині викладач:

– Встановлює контакт з аудиторією (вибирати пластичні пози, доброзичливу міміку, жестикуляцію, відкритість до аудиторії,

демонструвати особистий позитивний психоемоційний стан і готовність до взаємодії, висловлювати позицію «ми»).

– Встановлює зв'язки між пройденим матеріалом і новою інформацією, визначає її місце в системі тем, розділів навчальних курсів і передбачає подальший розгляд.

– Повідомляє тему лекції та сформулює у здобувачів вищої освіти позитивне ставлення до дослідження.

– Визначає основні питання, які розглядатимуться під час лекції.

– Повідомляє та коротко характеризує основну та додаткову рекомендовану літературу.

– Привертайте увагу здобувачів вищої освіти творчим поєднанням різних методичних прийомів: коротких емоційних розповідей про реальні події, історій зі свого життя, цікавих фактів тощо.

– Підкреслює новизну навчальної інформації та показує аспекти, які перевищують очікування здобувачів вищої освіти.

– Виявляє особистий інтерес до теми, досвіду чи думки.

Вступна частина не повинна займати багато часу – всього 5–6 хвилин. Але від цього залежить подальший курс лекцій. Головне завдання викладача на цьому етапі – залучити самого здобувача вищої освіти до лекції та психологічно підготувати його до розуміння основного матеріалу. Зазначені етапи вступної частини взаємопов'язані, їх варто дотримуватися в довільній формі, деякі з них працюють одночасно.

Основна частина лекції тісно пов'язані з вступними лекціями. Перехід до нього може пройти непомітно для здобувачів вищої освіти. Для організації позитивного сприйняття нової навчальної інформації викладачі можуть:

– Ставити питання, що привертають увагу, на які немає негайної відповіді;

– Враховувати думки здобувачів вищої освіти щодо певної ідеї.

– Править екскурс в історію розвитку явищ і понять, що розглядаються на лекції;

– Надишає здобувачів вищої освіти обмінюватися думками щодо проблем, визначених викладачами та іншими, за допомогою методів мозкового штурму.

Основна частина лекції є найбільш відповідальною і найбільш трудомісткою. У цій частині викладач акцентує увагу на проблемах, зазначених на початку лекції, та обґрунтовує необхідні теоретичні положення. Відповідно до характеру кожного питання викладач обирає відповідний метод, необхідний формат презентації та техніку відповідності. Спосіб висвітлення кожного питання різний, і необхідно визначити унікальний стиль діяльності та поведінки викладача. Незважаючи на певні відмінності, схема та вимоги до розгляду питань, що відповідають загальноприйнятим лекційним вимогам, однакові.

Протягом основної частини викладач:

- Спрямовує розвиток уявлень здобувачів вищої освіти на підкреслення істотних ознак явищ, понять.
- Завжди звертає увагу на ґрунтовне розуміння здобувачами вищої освіти навчальної інформації шляхом пояснення та тлумачення суттєвих ознак явищ та різнобічного їх розгляду. Для цього пропонуються різні варіанти поєднання методів, способів формування мислення здобувачів вищої освіти (аналіз, синтез), індукція, дедукція, аналогія, порівняння, розрізнення, узагальнення тощо);
- Постійно контролює рівень сприйняття і осмислення матеріалу здобувачів вищої освіти шляхом візуального контакту з аудиторією, запитуючи «що ви думаєте?», «чому...?», «що краще...?» та ін. запитання. тощо;
- У процесі вирішення кожного питання він розмірковує зі здобувачами вищої освіти про його об'єктивне і суб'єктивне значення, його відношення до професійної та практичної діяльності.
- Визначає різні альтернативні підходи, теорії розгляду понять, явищ і заохочує здобувачів вищої освіти до самостійної оцінки та вибору цих підходів.
- Слідкує за власними презентаціями, демонстрацією положень, міркуваннями, логікою мовлення.
- Застосовує різноманітні методи (індуктивний, дедуктивний) логічної побудови змісту навчальної інформації, керуючи систематичністю, порядком і наступністю висвітлення, стверджуючи та підтверджуючи кожне положення.

– Стимулює здобувачів вищої освіти до активного слухання та участі в отриманні знань, залучайте здобувачів вищої освіти до обговорення теоретичних положень та ідей, а також до оновлення власного життєвого досвіду.

Заключна частина – у цій частині викладач повинні бути особливо уважними. Втоmlений здобувач вищої освіти втрачає концентрацію, дивиться на годинник і починає говорити. Викладачі можуть виснажитися, втратити аудиторію та самоконтроль. Тому неприпустимо закінчувати лекцію без висновків і узагальнень з обговорюваної навчальної інформації, підкреслюючи основні думки, загальні оцінки аудиторії та окремого здобувача вищої освіти. Крім того, лекція повинна закінчуватися з таким же високим рівнем оптимізму і з такою ж енергією, як і починалася.

У заключній частині лекції викладач:

- Робить логічні та лаконічні висновки щодо розглянутих основних понять, правил і теорій.
- Нагадує їм практичні та інші заняття за темою лекцій і визначити характер дослідження, обговорення та аналізу ідей, висвітлених на цих заняттях.
- Дає здобувачам вищої освіти можливість поговорити та поставити запитання щодо змісту лекції, вивчених явищ.
- Коротко передає питання, які розглядатимуться на наступній лекції, у зв'язку з висвітленими питаннями, створюючи позитивні очікування щодо майбутньої зустрічі.

Питання до практичного заняття:

1. Асистентська практика та її види.
2. Складові частини асистентської практики.
3. Ключові завдання практики та її головна мета.
4. Етапи проведення асистентської практики.
5. Поняття «лекційне заняття» та інші форми організації навчання.
6. Структурні елементи лекції.

Питання для самостійного опрацювання:

1. Сформулюйте визначення асистентської практики та її види.
2. Визначте складові частини асистентської практики.
3. Виділіть перелік основних видів навчальної, методичної та організаційної роботи.
4. В чому полягає головна мета та завдання асистентської практики?
5. Хто здійснює контроль за проходженням практики?
6. Для чого проводиться установча конференція перед початком асистентської практики?
7. В чому полягають обов'язки керівника практики?
8. Визначте обов'язки здобувачів вищої освіти під час проходження асистентської практики.
9. Які існують інші форми організації навчання окрім лекційних занять?
10. Визначте складові елементи лекції.

Теми рефератів:

1. Позитивні моменти в організації та змісті практики.
2. Форми звітності. Оформлення матеріалів практики.
3. Вимоги щодо проведення та організації асистентської практики.

Список використаної літератури:

1. Криштафович Л.А., & Криштафович Л.А. (2018). Бібліографічне посилання: загальні положення та правила складання (ДСТУ 8302: 2015).
2. Дзьобань О.П. Соціологічний та аксіологічний напрямки сучасних правових досліджень / О.П. Дзьобань, В.Л. Яроцький. *Інформація і право*. Київ, 2018. № 1(24). С. 5–13.
3. Філософські аспекти наукового пізнання : навч. посіб. / О.Ю. Панфілов, О.П. Дзьобань, І.М. Будур та ін. ; за заг. ред. О.Ю. Панфілова. Харків : ХІФ КНТЕУ, 2019. 276 с.
4. Корягін М.В. Основи наукових досліджень : навч. посіб. 2-ге вид., переробл. і допов. / М.В. Корягін, М.Ю. Чік. Київ : Алерта, 2019. 490 с.

5. Вища освіта і наука: науково-аналітичний огляд / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Наук. б-ка ім. М. Максимовича, Інформ.-бібліогр. від. ; упоряд.: Т.М. Белоусова, А.В. Козонущенко ; за заг. ред. І.І. Тіщенко ; наук. ред.: д-р наук з соціальних комунікацій О.О. Сербін. Київ, 2018. № 4/5 (квітень–травень). 116 с.

6. Педагогіка та психологія вищої школи : навчальний посібник / Л.Г. Кайдалова, І.С. Сабатовська-Фролкіна, Н.В. Альохіна, Н.В. Шварп. Х. : НФаУ, 2019. 248 с.

7. Стражнікова І. Педагогіка вищої школи : навчально-методичний посібник. Івано-Франківськ : НАІР, 2018. 120 с.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ ПОТОЧНОГО КОНТРОЛЮ ЗНАТЬ

1. На підготовчому етапі наукового дослідження здійснюють:

- A. Впровадження результатів дослідження;
- B. Визначення об'єкта й предмета дослідження;
- C. Постановку проблеми;
- D. Оформлення наукової роботи.

2. Сукупність прийомів і способів конкретного дослідження – це

- A. Методика;
- B. Методологія;
- C. Метод;
- D. Аналіз.

3. Загальнонауковим принципом дослідження НЕ може бути:

- A. Історичний;
- B. Термінологічний;
- C. Системний;
- D. Соціологічний.

4. Анотація – це

- A. Оригінальний твір;
- B. Вторинний документ;
- C. Конспект;
- D. Реферат.

5. Бібліографічним описом є:

- A. Зміст тексту;
- B. Сформована за певними правилами сукупність бібліографічних даних, за якими можливо ідентифікувати документ;
- C. Опубліковані та неопубліковані документи або групи документів на будь-яких носіях;
- D. Правильна відповідь відсутня.

6. Серед основних функцій бібліографічного опису виділяють:

- A. Пошукову функцію;
- B. Організаційну функцію;
- C. Контрольну функцію;
- D. Інформаційну функцію.

7. Що підходить під визначення поняття «список використаних джерел»?

- A. Набір посилань на використаних під час дослідження джерел;
- B. Елемент бібліографічного апарату, що містить бібліографічні описи використаних у дослідження джерел і подається після висновків;
- C. Опубліковані та неопубліковані документи або групи документів на будь-яких носіях;
- D. Правильна відповідь відсутня.

8. Сукупність бібліографічних відомостей про цитовані або загадані у тексті дослідження результати іншого дослідження, що є достатнім для його ідентифікування та пошуку – це

- A. Бібліографічний список;
- B. Бібліографічне посилання;
- C. Об'єкт бібліографічного посилання;
- D. Бібліографічний опис.

9. Що відноситься до форм навчального процесу?

- A. Науково-дослідницькі гуртки та об'єднання;
- B. Лекції, практичні заняття, семінарські заняття, лабораторні заняття;
- C. Залік, екзамен, захист курсової роботи;
- D. Школи, студентські та наукові товариства.

10. Яка основна форма проведення навчальних занять, призначених для засвоєння теоретичного матеріалу?

- A. Лекційне заняття;
- B. Семінарське заняття;
- C. Захист курсової роботи;
- D. Лабораторне заняття.

11. Методи теоретичного рівня пізнання:

- A. Системний метод;
- B. Діалектичний метод;
- C. Метод групування і кореляції;
- D. Метод моделювання.

12. Метод – це

- A. Засіб дослідження мети, способу пізнання явищ дійсності в їх взаємозв'язку та розвитку;
- B. Потреба і місце застосування відтворення в мисленні досліджуваного об'єкту;
- C. Спосіб визначення явищ, який визначає планомірний підхід до їх наукового пізнання та встановлення істини;
- D. Засіб пізнання – спосіб відтворення в мисленні досліджуваного об'єкту.

13. Ознаки наукових досліджень:

- A. Творчий характер, самостійність, наступність;
- B. Новизна та актуальність, зв'язок з іншими науками, органічний зв'язок теорії та практики;
- C. Системність, лаконічність, рестриктивність;
- D. Усі відповіді правильні.

14. Науковими ступенями є:

- A. Кандидат наук, доктор наук;
- B. Аспірант, кандидат наук, доктор наук;
- C. Старший викладач, доцент, професор;
- D. Тільки відповіді А і В.

15. Що не належить до бібліографічних видань:

- A) дисертації;
- B) реферативні журнали;
- C) огляди;
- D) друковані картки.

ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

1. Роль науки в науковому дослідженні.
2. Поняття, мета і завдання наукового дослідження.
3. Типологізація наукових досліджень.
4. Структура наукового дослідження.
5. Етапи науково-дослідної роботи.
6. Роль джерел у ефективності наукового дослідження.
7. Поняття та види наукових досліджень, основи наукових досліджень.
8. Види напрямків наукових досліджень.
9. Принципи наукового дослідження та їх загальна характеристика.
10. Методологія наукових досліджень.
11. Система та класифікація наукових досліджень.
12. Проблематика наукових досліджень.
13. Письмове оформлення наукових досліджень.
14. Структура наукового звіту, дисертації, статті, тез.
15. Усні представлення результатів наукових досліджень на наукових зібраннях різного рівня.
16. Оформлення результатів наукового відкриття (винаходу).
17. Анотація.
18. Обсяг основного тексту для кандидатської дисертації.
19. Загальні вимоги до оформлення дисертації.
20. Наукові результати дисертації.
21. Висновки.
22. Поняття та специфіка реферативної та бібліографічної бази даних.
23. Специфіка електронної картотеки.
24. Основні етапи роботи з науковою літературою.
25. Ключові вимоги оформлення бібліографічного списку літератури.
26. Правила оформлення списку використаних джерел в процесі наукового дослідження.

27. Поняття наукометричної бази даних та її основні види.
28. Асистентська практика та її види.
29. Складові частини асистентської практики.
30. Ключові завдання практики та її головна мета.
31. Етапи проведення асистентської практики.
32. Поняття «лекційне заняття» та інші форми організації навчання.
33. Структурні елементи лекції.

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

1. Бібліотеки в Україні. <http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/res/resour.php3>
2. Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського. <http://www.nbuv.gov.ua>
3. Бібліотеки та науково-інформаційні центри України. <http://www.nbuv.gov.ua/portal/libukr.html>
4. Вільна енциклопедія. <http://uk.wikipedia.org>
5. Електронна бібліотека «Elibrary» <http://znanium.com>
6. Децентралізація в Україні. <https://decentralization.gov.ua>
7. Законодавство України. Сайт Верховної Ради України. <https://www.rada.gov.ua/news/zak>
8. Сайт Національного агентства з питань запобігання корупції. <https://nazk.gov.ua>
9. Сайт Національного агентства України з питань державної служби <https://nads.gov.ua/>
10. Портал вакансій Нової державної служби. <https://career.gov.ua>
11. Наукова періодика України / Сайт НБУВ: <http://www.nbuv.gov.ua/>
12. Автореферати дисертацій / Сайт НБУВ: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=F&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&S21FMT=&S21ALL=&Z21ID=

Навчальне видання

Серія «Навчально-методичні посібники»

Бехруз Хашматулла Набієвич
Грушко Мальвіна Валеріївна
Мануїлова Катерина Вікторівна

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКИЙ АСПІРАНТСЬКИЙ СЕМІНАР

Навчально-методичний посібник

Дизайн обкладинки
Верстання

Юдашкіна Анастасія
Стратій Ігор

ЮРИДИКА
ВИДАВНИЦТВО

Підписано до друку 05.01.2023 р. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Merriweather. Цифровий друк.
Ум. друк. арк. 4,07. Наклад 300. Замовлення № 008/0223.
Віддруковано з готового оригінал-макета.

Видавництво і друкарня – Видавництво «Юридика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Тел.: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7653 від 18.08.2022 р.